

The New York Times Bestseller

EINSTEIN'IN DÜŞLERİ

Alan Lightman



“Büyüleyici dünyalar... Kışkırtıcı, etkileyici, enfes” Michlo Kaku, New York Times

“Büyüleyici”

WASHINGTON POST BOOK WORLD

“Kışkırtıcı...

keyifli bir okuma”

WALL STREET JOURNAL

“Lightman tablosunda boya yerine zaman kavramını kullanıyor... Zamanın doğasına dair eğlenceli ve tahrik edici bir keşif...”

LOS ANGELES TIMES

“Sonsuz derecede etkileyici...

Zamana dolanmış insan yaşamının doğasının kuramsallıktan uzak büyülü bir anlatısı...”

THE BOSTON GLOBE

EINSTEIN'IN DÜŞLERİ

ALAN LIGHTMAN

Çeviren: Algan Sezgintüredi



GİRİŞ

Uzaklarda bir çarşının saat kulesi altıyı vurup susuyor. Gençten bir adam masasına kapanıyor. Çalkantılarla dolu bir başka gecenin ardından şafakla ofise gelmiş; saçları darmadağın ve pantolonu üzerinden dökülüverecek gibi duruyor. Alman fizik dergisine bugün yollayacağı yirmi bumburuşuk sayfalık yeni zaman kuramı elinde...

Kentten ses kırıntıları süzülüyor içeri: Taş zemine bırakılan bir süt şişesinin tıngırtısı, Marktgasse’de bir dükkân tentesini açan kolun gıcırtısı, sokaklardan birinde yavaşça ilerleyen bir seyyar sebze tezgâhı, yakınlardaki bir dairede konuşan bir adamla bir kadının fısıltıları...

İçeri süzülen loş ışığın altında masalar, uyuklayan kocaman hayvanlar misali gölgemsi ve yumuşak görünüyor. Adamın üstü yarı açık kitaplarla dolu karman çorman masası haricindeki dünden kalma evrakla kaplı on iki meşe masa gayet düzenli: İki saat sonra işbaşı yapacak her bir kâtip işe nereden başlayacağını tamı tamına bilecek. Ama şu anda, loş ışıktaki masaların üzerindeki evrak, köşedeki saatten ya da kapının yanındaki sekreter taburesinden daha görünür değil. Şu anda tek doğru dürüst görünen, masaların gölgeli ve genç adamın kambur silüetleri...

Duvarda zar zor seçilen saat altıyı on geçtiğini söylüyor. Her geçen dakika ile yeni bir cisim biçimleniyor. İşte, metal bir çöp kutusu beliriyor. Şurada, duvarda bir takvim. Bir aile fotoğrafı, bir kutu atas, bir hokka, bir dolmakalem... Bir daktilo, sandalyenin arkasına asılmış bir ceket... Derken duvarları kaplayan gece pusunda raflar beliriyor. Patent defterleri var bu raflarda. Patentlerden biri sürtünmeyi asgariye indirecek eğimli dişli bir matkapla ilgili. Bir başkası enerji dalgalanmalarında voltajı sabit tutan bir elektrik dönüştürücüsü öneriyor. Bir diğeri gürültüyü ortadan kaldıran şaryosu düşük hızlı bir daktilodan bahsediyor. Pratik fikirlerle dolu bir mekân burası...

Dışarıda, Alplerin zirveleri günışığı ile parıldamaya başlıyor. Haziran sonları... Aare üzerinde bir denizci sandalını çözüp iterek Aarstrasse’den yaz elmalarını ve çileklerini teslim edeceği Gerberngasse’ye götürecek akıntıya teslim ediyor. Fırıncı Marktgasse’deki dükkânına geliyor; kömür fırınına yakıyor, un ile mayayı karıştırmaya başlıyor. Sarmaş dolaş iki âşık Nydegg Köprüsü’nden dalgın bakışlarla aşağıdaki nehri seyrediyor. Adamın biri, Schiff-laube’de balkonundan şafakla pembeleşen göğü inceliyor. Uyku tutmamış bir kadın Kramgasse¹ boyunca her karanlık dükkâna ayrı ayrı bakıp sabah alacasının solgun ışığında afişleri okuyarak yürüyor.

¹*) Einstein’ın 1903–1905 arasında oturduğu sokak. Kabaca “Toptancılar” veya “Bakkallar Sokağı” diye çevrilebilecek bu sokağın 49 numaralı evinde oturan Einstein, 1905 Fizik Yıllığı’nda yayınlanan ve modern fiziğin temellerini atıp uzay, zaman ve madde kavrayışlarını kökten değiştiren

Speichergasse'deki dar, uzun, pratik fikirlerle dolu büroda genç patent kâtibi başı masasına eğik, sandalyesine çökmüş oturuyor hâlâ. Nisan ortalarından bu yana birkaç aydır, zaman üzerine birçok düş görmüş. Düşleri araştırmalarını zapt etmiş. Düşleri öyle yiyip bitirmiş, öyle yormuş ki bazen uykuda mı yoksa uyanık mı, kestirememeye başlamış. Ama düş kurma bitmiş artık. Geceler boyu hayal ettiği zamanın olası doğalarından biri ilginç görünmeye başlamış gözüne. Diğerleri mümkün olmadığından değildi; diğerleri başka dünyalarda var olabilirmiş.

Genç adam kımıldanıyor; sekreterin gelmesini bekliyor, usulca Beethoven'ın Ay Işığı Sonatı'nı mırıldanmaya koyuluyor.

14 Nisan 1905

Farzedin ki zaman kendi üzerine bükülen bir çember ve dünya hiçbir değişikliğe mahal vermeden sürekli kendini yineliyor...

Bu dünyada çoğu insan hayatını yeniden yaşayacağından bihaber. Tüccarlar hep aynı pazarlıkları yapacaklarını bilmiyor. Siyasetçiler, zaman döngüsü içinde aynı kürsüden sonsuz defa bağıracaklarını bilmiyor. Ebeveynler çocuklarının ilk gülüşlerine üzerine sanki bir daha hiç duymayacaklarmışçasına titriyorlar. İlk defa sevişecek âşıklar utangaç soyunuyor, dolgun baldırlara, narin meme uçlarına şaşıyorlar. Her kaçamak bakışın, her dokunuşun tekrar ve tekrar ve tekrar aynıyla yineleneneğini nereden bilecekler?

Marktgasse'de de durum aynı. Dükkân sahipleri ne bilsinler her el örgüsü kazağın, her dantelli mendilin, her çikolatalı şekerlemenin, her hassas pusula ve saatin tezgâhtaki yerlerine geri döneceğini? Dükkâncılar akşam inerken her anı, her saniyeyi konsinye verilmiş bir zümrüt misali okşayıp tonozlu ara sokaklarda arkadaşlarına neşeyle seslenerek, ya evlerine, ailelerine ya da bir tavernada bira içmeye gidiyorlar. Hiçbir şeyin tek seferlik olmadığını, her şeyin, hepsinin tekrar yaşanacağını, kristal bir avizenin kenarında yavaşça yürüyen bir karıncanın sonunda başladığı yere döneceğini bilmesinden daha fazla nasıl bilebilirler?

Gerberngasse'de bir hastanede, bir kadın eşine veda ediyor. Adam yattığı yataktan karısına boş gözlerle bakıyor. Gırtlığındaki kanser son iki ay içerisinde ciğerlerine, pankreasına ve beynine sıçramış. Odanın köşesindeki tek sandalyenin üzerinde oturan iki küçük çocuğu babalarına, sarkmış yanaklarına, yaşlılara has kurumuş derisine bakmaya korkuyor. Kadın yatağa yaklaşıyor ve kocasının alnını usulca öpüp fısıldayarak veda ederek çocuklarla beraber alelacele çıkıyor. Zamanın yeniden

başlayacağını, yeniden doğacağını, yine meslek okuluna gideceğini, Zürih'te resim sergisi açacağını, kocasıyla Fribourg'daki kütüphanede yine tanışacağını, birlikte sıcak bir Temmuz günü Thun Gölü'nde yine yelken açacaklarını, yine doğum yapacağını, kocasının yine sekiz yıl boyunca bir ilaç firmasında çalışacağını ve yine bir akşam boğazında bir yumruyla eve geleceğini, yine kusmaya başlayıp zayıf düşerek sonunun bu hastanede, bu odada, bu yatakta, bu anda geleceğini bilmiyor. Nasıl bilsin?

Zamanın bir çember olduğu bu dünyada her el sıkış, her öpücük, her doğum, her kelime tamı tamına aynıyla yinelenecek. İki arkadaşın dostluklarının bittiği her dakika da, bir ailenin para yüzünden dağıldığı her an da, çiftler arasındaki kavgalarda sarf edilen her kırıcı laf da, üstlerin kıskançlığı yüzünden esirgenen her fırsat da, tutulmayan her söz de...

Ve tıpkı tüm bunların gelecekte yineleneceği gibi, şu anda yaşanan her şey de aynıyla milyonlarca defa yaşanmış. Her kasabada, her kentte bir avuç insan her şeyin daha önce yaşandığını düşlerinde hayal meyal fark ediyor. Mutsuz insanlar bunlar; yanlış kararlarının ve yaptıkları hataların ve yaşadıkları şanssızlıkların hepsinin, hepsinin önceki döngüde yer almışlığını hissediyorlar. Bu lanetlenmiş vatandaşlar gecenin kör karanlığında yorganlarıyla boğuşuyor, tek bir eylemi dahi değiştiremeyecekleri bilgisiyle bunılıyor, dinlenemiyorlar. Hataları önceki hayattaki gibi aynıyla tekrarlanacak. Bu çifte şanssızlar zamanın bir çember olduğunun tek işareti. Her kasabada, her kentte bomboş sokaklar ve balkonlar onların inlemeleriyle dolu çünkü.

16 Nisan 1905

Bu dünyada zaman, ara sıra bir parça döküntüyle yolu şaşan bir akarsu, geçip giden bir esinti. Kimi zaman kozmik müdahalenin teki ana akıntıdan ayrılıp ters akıntıya karışacak bir zaman dereciğine yol açıyor. Böyle bir şey olduğunda ayrılan kola yakalanan kuşlar, toprak ve insanlar kendilerine aniden geçmişe sürüklenmiş buluveriyorlar.

Zamanda geri sürüklenmiş insanları tanımak çok kolay: Koyu renk, ilk bakışta dikkat çekmeyen kıyafetler giyiyor ve hiç ses çıkarmamaya, adeta karınca ezmeye çalışarak parmaklarının ucunda yürüyorlar. Geçmişte yapacakları herhangi bir değişikliğin geleceğe korkunç etkileri olacağından korkuyorlar çünkü.

Mesela tam şu anda böyle biri Kramgasse 19 numaradaki kemerin gölgesine büzülmüş, duruyor. Gelecekte gelme bir gezgin için tuhaf bir yer ama işte... Yayalar yanından geçerken bir anlığına bakıp yollarına devam ediyorlar. Gelecekte gelen kadın sindiği köşeden hızla seğirterek sokağın karşısına geçiyor ve 22 numaranın önünde bir başka karanlık noktaya sığınıyor. Tıpkı bu öğleden

sonra, 16 Nisan 1905’de Spitalgasse’deki eczaneye yürüyen Peter Klausen gibi, toz kaldırmaktan korkuyor. Klausen biraz züppe; giysilerinin kirlenmesinden nefret ediyor. Giysilerine azıcık toz bulaşsa hemen duran, bekleyen randevusuna aldırmadan kılı kırk yarararak üstünü silkeleyen bir adam. Bugün gecikirse haftalardır bacak ağrılarından şikâyet eden karısına merhem alamayacak. Ki bu durumda morali bozulacak karısının Cenevre Gölü seyahatine çıkmamaya karar vermesi ihtimal dâhilinde. 23 Haziran 1905 tarihinde Cenevre Gölü’nde bulunmaması durumundaysa doğu dalgakıranında yürüyüşe çıkmış Catherine d’Epinay’le tanışamayacak ve Matmazel d’Epinay’i oğlu Richard ile tanıştıramayacak. Haliyle Richard’la Catherine 17 Aralık 1908’de evlenmeyecek ve Friedrich, 8 Temmuz 1912’de doğmayacak. Friedrich Klausen, Hans Klausen’in babası olmayacak ve Hans Klausen doğmayınca 1979 Avrupa Birliği seçimleri gerçekleşmeyecek.

Hiçbir uyarı zahmetine girilmeden buraya ve bu zamana sürüklenivermiş ve Kramgasse 22 numaradaki karanlık köşesinde görünmezliğe çabalayan gelecekte gelmiş kadın, Klausen ailesinin öyküsünü ve çocukların doğumlarına, insanların sokaklardaki hareketlerine, kuşların belli zamanlarda ötüşlerine, rüzgâra, sandalyelerin tamı tamına konumlarına bağlı başlamayı bekleyen binlerce başka öyküyü biliyor. Gölgeye sınıyor ve bakışlara karşılık vermiyor. Sınıyor ve kendi zamanına geri götürecek zaman akıntısını bekliyor.

Gelecekte gelen bir gezgin konuşmak zorunda kaldığında konuşmaz, inler. Acıklı, acılı sesler fisıldar. İstirap çeker. Çünkü herhangi bir şeye en ufak müdahalesi geleceği mahvedebilir ve olaylara girmeden, değiştirmeden tanıklık etmek durumundadır. Kendilerine ait zamanda, gelecekte, eylemlerinin etkilerinden bihaber, istediğini yaparak yaşayanlara gıpta eder. Ama harekete geçemez. Atıl bir gaz, bir hayalet, ruhtan mahrum bir yapraktır. Bireyliğini yitirmiştir. Bir zaman sürgünüdür.

Bu tür perişan, bina gölgelerinde, bodrumlarda, köprü altlarında, ıssız arazilerde saklanan insanlara her köy ve kasabada rastlanabilir. Yaşanacak olaylar, gelecekteki evlilikler, doğumlar, paralar, icatlar, elde edilecek kârlar sorulmaz bunlara. Kendi hallerine bırakılır ve acınır.

19 Nisan 1905

Soğuk bir Kasım sabahı; ilk kar yağmış. Kramgasse’de, uzun bir deri ceket giymiş bir adam dördüncü kattaki evinin balkonundan, Zähringer Çeşmesi’ni ve beyaza bürünmüş sokağı seyrediyor. Doğuya baksa Aziz Vincent Katedrali’nin zarif çan kulesini, batıya baksa Zytgloggeturm’un yuvarlak çatısını görebilir ama ne doğuya bakıyor ne de batıya... Aşağıda karların üzerinde kalakalmış minik bir kırmızı şapkaya bakıyor ve düşünüyor. Kadının Fribourg’daki evine gitmeli miyim? Metal korkuluğu bir kavırıyor bir bırakıyor. Ziyaretine gitmeli miyim? Gitmeli miyim?

Kadını bir daha görmemeye karar veriyor. Kadın çıkarıcı ve yargılayıcı; hayatını mahvedebilir. Belki de onunla hiç ilgilenmeyecek bile. Neticede bir daha görmemeye karar veriyor kadını. Bunun yerine erkek arkadaşları ile vakit geçiriyor. Müdür yardımcısı hanımı hemen hiç fark etmediği ilaç firmasında canını dişine takarak çalışıyor. Akşamları arkadaşlarıyla Kochergasse'deki birahaneye gidiyor, kafa çekip fondü yapmayı öğreniyor. Derken üç yıl sonra, Neuchâtel'de bir giyim mağazasında başka bir kadınla tanışıyor. Hoş biri. Birkaç ay boyunca yavaşça, çok yavaşça sevişiyorlar. Bir yıl sonra kadın yanına, Bern'e taşınıyor. Sakin bir hayat sürüyor, Aare kıyısında uzun yürüyüşlere çıkıyorlar; birbirlerine eşlik ediyor, memnun mesut yaşıyorlar.

İkinci dünyada uzun deri ceketli adam Fribourg'lu kadını bir kez daha görmesi gerektiğine karar veriyor. Doğru dürüst tanımıyor kadını; çıkarıcı biri olabilir; ayrıca hareketleri sinirli bir mizacı işaret ediyor ama gülümsediğinde yüzünün yumuşayışı, gülüşü, sözcükleri akıllıca kullanışı... Evet, bir kez daha görmeli onu. Kadının Fribourg'daki evine gidiyor, birlikte kadının koltuğuna oturuyorlar; birkaç saniye içinde kalbi gümbürdemeye, kollarının beyazlığı karşısında eli ayağı kesilmeye başlıyor. İnilti içinde, ihtirasla sevişiyorlar. Kadın adamı Fribourg'a taşınmaya ikna ediyor. Adam Bern'deki işinden ayrılıyor ve Fribourg Postanesi'nde çalışmaya başlıyor. Kadına duyduğu aşkla yanıyor. Yemek yiyor, sevişiyor, tartışıyorlar; kadın daha fazla para diyor, adam yakarıyor, kadın adamın kafasına tabak çanak fırlatıyor, yine sevişiyorlar ve adam postaneye dönüyor. Kadın ayrılma tehdidi savuruyor ama ayrılmıyor. Adam hayatını kadına adıyor ve öfkesinde mutluluk buluyor.

Üçüncü dünyada da adam, kadını bir kez daha görmesi gerektiğine karar veriyor. Doğru dürüst tanımıyor kadını; çıkarıcı biri olabilir; ayrıca hareketleri sinirli bir mizacı işaret ediyor ama gülümsediğinde yüzünün yumuşayışı, gülüşü, sözcükleri akıllıca kullanışı... Evet, bir kez daha görmeli onu. Kadının Fribourg'daki evine gidiyor, kapısında karşılaşıyorlar; mutfakta çay içiyorlar. Kadının kütüphanedeki, adamın ilaç firmasındaki işinden bahsediyorlar. Bir saat sonra kadın bir arkadaşına yardım etmek için gitmesi gerektiğini söylüyor, el sıkışıp vedalaşıyorlar. Trene atlayıp otuz kilometre ötedeki Bern'e dönüyor adam; yolculuk boyunca içini bomboş hissediyor, Kramgasse'deki dairesine dönüyor, dördüncü kat balkonundan karda kalakalmış minik kırmızı şapkayı seyre koyuluyor.

Bu üç olay zinciri eşzamanlı gerçekleşiyor. Bu evrende zaman, uzay gibi üç boyuta sahip çünkü. Bir nesne nasıl yataya, dikeye ve boylamsala karşılık gelen üç düşey yönde hareket edebiliyorsa, aynı şekilde üç düşey geleceğe dâhil olabiliyor. Her bir gelecek zamanda farklı bir yöne gidiyor. Her biri gerçek. İster Fribourg'daki bir hanımı ziyaret etmede, ister yeni bir palto satın almada olsun, her karar noktasında, her karar anında evren, her birinde aynı kişilerin bulunduğu ama bu kişilerin farklı yazgılar yaşadığı üç ayrı evrene bölünüyor. Zamanda sonsuz sayıda dünya mevcut.

Kimileri kararları hafife alıyor, mümkün her kararın gerçekleşeceğini öne sürüyor. Böyle bir

evrende, böyle bir dünyada insan eylemlerinden nasıl sorumlu tutulabilir, diyorlar. Kimileriye her kararın düşünülerek alınması ve alınan kararın sorumluluğunun üstlenilmesi gerektiğini çünkü sorumluluk yoksunluğunun kargaşaya yolaçacağını söylüyor. Çelişkin bir evrende, her bir çelişkinin nedenini bildikleri sürece yaşamaktan hoşnut bu tipler.

24 Nisan 1905

Bu dünyada iki zaman var. Biri mekanik zaman, diğeri bedenın zamanı... Birincisi bir sağa, bir sola, bir sağa, bir sola sallanan kocaman bir demir sarkaç kadar katı ve metalik. İkincisiye körfezde balık misali kıvrılıp bükölüyor. İlki aman vermez, boyun eğmez ve mukadder. İkincisiye kararlarını ilerledikçe alıyor.

Pek çok kişi mekanik zamanın var olmadığı kanaatinde. Ne Kramgasse'deki devasa saatin önünden geçerken saati görüyor ne de Postane'den paket yollar ya da Gül Bahçeleri'nde gezinirken çanını duyuyorlar. Kol saati takıyorlar takmasına ya, ya sırf süs amacıyla ya da saati hediye edene ayıp etmemek için takıyorlar. Böylelerinin evlerinde saat yok: Saat yerine kalp atışlarını dinliyor, ruh hallerinin ve arzularının ritimlerine kulak veriyorlar. Acıkınca yiyor, uykularından ne zaman uyanırlarsa işlerine o zaman gidiyor, günün her saati sevişiyorlar. Mekanik zaman fikrine gülüyor bu tipler. Zamanın düzensiz ilerlediğini biliyorlar. Zamanın, kaza geçirmiş bir çocuk alelacele hastaneye yetiştirilirken ya da kavgalı komşunun bakışları altındayken sırtındaki yükü güç bela ilerlediğini biliyorlar. Ve ayrıca, arkadaşlarla neşeli bir yemekten ya da övgü alırken veya sevgilinin kollarındayken birdenbire fırlayıp görüş alanından kaçırverdiğini de biliyorlar.

Bir de bedenlerinin var olmadığını düşünenler var. Bunlar mekanik zamana göre yaşıyorlar. Sabah yedide kalkıyor, öğlen yemeklerini on ikide, akşam yemeklerini altıda yiyorlar. Randevularına vaktinde, tam saatinde gidiyorlar. Geceleri sekiz ile on saatleri arasında sevişiyor, haftada kırk saat çalışıyor, Pazar gazetelerini Pazar günü okuyor, Salı geceleri satranç oynuyor, mideleri guruldadığında yemek vakti geldi mi diye saatlerine bakıyorlar. Bir konserde müziğe kapılmaya başladıkları anda hemen eve dönme vaktinin gelip gelmediğini kontrol amacıyla bakışlarını sahenin üzerinde asılı saate çeviriveriyorlar. Bedenin yabansı büyüye haiz bir şey değil, bir kimyasallar, dokular ve sinir atımları toplamı olduğunu biliyorlar. Böyleleri için düşünceler beyindeki elektriksel çakmalardan, cinsel arzu kimyasalların belli bir takım sinir uçlarına hücumundan, hüznünse beyincikte yoğunlaşan az miktarda asitten ibaret. Bu yüzden bedenlerine fizik diliyle hitap ediyorlar. Böylelerine göre beden konuşursa, sadece onca kaldıraç ve kuvvetin diliyle konuşuyordur. Bu insanlara göre beden itaat edilecek değil, buyrulacak bir şey.

Aare kıyısında gece vakti hava almaya çıkan biri iki dünyanın kanıtını tek yerde görecektir: işte,

bir sandalcı, karanlıkta konumunu akıntıda sürüklenen saniyeleri sayarak saptıyor. “Bir, üç metre... İki, altı metre... Üç, dokuz metre...” Sesi karanlığı kesin ve net hecelerle bölüyor. Nydegg Köprüsü’ndeki sokak lambalarından birinin altında birbirlerini bir yıldır görmemiş iki kardeş kafa çekip gülüşüyor. Aziz Vincent Katedrali’nin çanı on defa çalıyor. Saniyeler içinde, Öklid geometrisinin çıkarımları misali kusursuz makineleşmiş bir yanıt geliyor: Schifflaube boyunca sıralanmış evlerin ışıkları art arda sönüyor. Nehir kıyısına uzanmış ve zamandan mahrum uykularından uzaklardaki kilisenin çanıyla uyanan iki âşık kafalarını kaldırıp tembelce bakınıyor, gecenin inmişliğine şaşıyor.

İki zamanın karşılaştığı yer, umutsuzluk... İki zamanın ayrıldığı yer, hoşnutluk... Mucize kavlinden, bir avukat, bir hemşire, bir fırıncı her iki zamanda da bir dünya yaratabilir ama ikisinde birden yaratamaz çünkü... İki zaman da gerçek ama gerçekleri aynı değil.

26 Nisan 1905

Bu dünyada hemen fark edilen tuhaf bir şey var. Vadi veya ovalarda hiç ev görünmüyor. Dağlarda yaşıyor herkes.

Geçmişte bir gün, biliminsanları zamanın dünyanın merkezinden uzaklaştıkça yavaşladığını keşfetmişler. Söz konusu etki mini minnacık ama aşırı hassas bir takım aletlerle ölçülebiliyor. Bu olgu ortaya çıkar çıkmaz genç kalmaya hevesli insanlar dağlara taşınmışlar. Artık bütün evler Dom, Matterhorn, Monte Rosa ve diğer yüksek yerlere inşa ediliyor. Başka bir yerde yapılmış evleri satmak imkânsız.

Pek çok kişi sadece evlerini dağa taşımakla yetinmemiş. Azami etkiyi elde edebilmek için evlerini kazıklar üzerine inşa etmişler. Dünyanın her tarafında dağ dorukları, uzaktan bakıldığında incecik bacaklarıyla tünemiş tombalak kuşları andıran bu tip evlerle dolmuş. Uzun yaşamaya en hevesli insanların evleri en uzun kazıkların üstünde. Hatta bazı evler zayıf tahta bacaklarının beş yüz metre üstünde duruyorlar. Yükseklik statüye dönüşmüş. Mutfak penceresinden komşusuna bakmak için kafasını yukarı kaldırmak zorunda kalanlar eklemlerinin baktıkları komşularından daha önce kireçleneceğine, saçlarının daha önce döküleceğine, ciltlerinin daha önce kırışacağına, sevişme arzusunu daha önce yitireceklerine inanıyorlar. Aynı şekilde, penceresinden komşusunu görmek için aşağı bakanlar, aşağıdaki komşularını dar görüşlü, zayıf ve zayi görme eğilimindeler. Kimileri tüm yaşamlarını tepelerde geçirmekle, en yüksek dağın tepesinde doğmakla ve asla aşağı inmemişlikle böbürleniyor. Gençliklerini aynalarda kutluyor, balkonlarında çıplak dolaşıyorlar.

Ara sıra acil bir iş çıkıp insanları evlerinden ayrılmaya zorladığındaysa alelacele upuzun

merdivenlerinden aşağı iniyor, bir diğer merdivene veya altlarındaki vadiye koşturuyor, işleri neyse hallettikten sonra becerebildiklerince hızla evlerine veya başka yüksek yerlere geri dönüyorlar. Aşağı attıkları her adımda zamanın azıcık hızlandığını ve azıcık daha çabuk yaşlandıklarını biliyorlar. Yer seviyesine inenler asla oturmuyor. Ellerinde evrak çantaları veya öteberi paketleri, habire koşturuyorlar.

Her kentte komşularından birkaç saniye daha hızlı yaşlanmaya aldırmaı kesmiş birkaç kişi var. Bu maceracılar aşağıdaki dünyaya iniyor, vadilerde büyüyen ağaçların gölgelerinde uzanıyor, ılıman rakımların göllerinde gel keyfim gel yüzüyor, yer seviyesinde eğleniyorlar. Saatlerine nadiren bakıyor ve soran çıksa günlerden Pazartesi mi yoksa Perşembe mi, yanıtlayamıyorlar. Yanlarından koşturarak ve kaş çatarak geçenlere gülümsemekle yetiniyorlar.

Zamanla insanlar daha yükseğin neden daha iyi sayıldığını unutuyor. Buna rağmen dağlarda yaşamaya, batık bölgelerden elden geldiğince uzak durmaya, çocuklarına alçak rakım çocuklarından uzak durmayı öğretmeye devam ediyorlar. Dağların soğuşuna alışkanlık icabı katlanıyor ve rahatsızlığı yaşamlarının, soylarının bir parçası kabul ediyorlar. Hatta hava yoğunluğu azlığının bedenlerine fayda ettiğine inanıyor ve bundan hareketle daha az yemeğe, en hafifleri dışındaki tüm yiyeceklerden uzak durmaya başlıyorlar. Böylece zamanla hepsi soludukları hava misali inceliyor, bir deri bir kemik kalıyor ve vaktinden önce yaşlanıyor.

28 Nisan 1905

İnsan, zamana ait bir aygıta rastlamadan ne sokakta yürüyebiliyor ne bir arkadaşıyla sohbet edebiliyor. Ne bir binaya girebiliyor ne de eski bir çarşının tonozları altında gezinebiliyor. Zaman her yerde, göz önünde... Saat kuleleri, kol saatleri, kilise çanları yılları aylara, ayları günlere, günleri saatlere, saatleri saniyelere bölüyor ve zamanın her parçası kusursuz bir ardışıklıkla ilerliyor. Ve her saatin ardında evren boyunca uzanan bir zaman yapısı, zaman yasasını herkese eşit bölüştürüyor. Bu dünyada bir saniye, tamı tamına bir saniye ediyor. Zaman hassas kesinlikle, uzayın her köşesinde tamı tamına aynı hızla ilerliyor. Zaman sonsuz bir cetvel; zaman mutlak bu dünyada.

Bern halkı her öğleden sonra Kramgasse'nin batı ucunda toplanıyor. Orada, her gün saat üçe dört kala Zytgloggeturm zamana saygı duruşuna geçiliyor. Kulenin tepesindeki döner mekanizmada palyaço figürleri dansa başlıyor, mekanik horozlar ötüyor, ayıcıklar mızık ve trampet çalıyor; mekanik hareketleri ve sesleri, zamanın kusursuzluğundan esinlenerek dişliler vasıtasıyla kusursuz zamanlanmış. Saat tam üçteyse devasa çan üç defa çalıyor; insanlar saatlerini ayarlıyor ve Speichergasse'deki bürolarına, Marktgasse'deki dükkânlarına ve Aare köprülerinin ardında uzanan çiftliklerine geri dönüyor.

Bu dünyada dindarlar hiçbir şey bir Yaratan olmadan kusursuz yaratılamayacağından ve evrensel her şeyin ilahi ve mutlak, her şeyin Tek Mutlak'ın parçası olması gerektiğinden ve zaman, mutlak olduğundan ve filozoflar tam bu yüzden zamanı inançlarının merkezine oturttuğundan ve zaman tüm kıstaslara mihenklik ettiğinden ve doğruyla yanlışı görmek için aydınlığı sağladığından zaman, Tanrı'nın varlığının kanıtıdır, diyorlar.

Amthausgasse'deki bir çamaşır dükkânında bir kadın, arkadaşıyla konuşuyor. İşten çıkarılmış. Yirmi yıl kâtiplik yapmış Bundeshaus'ta²; oturum tutanaklarını kayda geçirmiş. Ailesinin geçimini sağlamış. Şimdiyse, hem de iki kızını okutur ve her sabah iki saatini tuvalette geçiren bir kocayla uğraşırken işten atılmış. Şişko ve gudubet müdiresi bir sabah gelip ertesi güne tüm eşyasını toplamasını söylemiş. Arkadaşı satın aldığı masa örtüsünü dikkatle katlarken sessizce dinliyor, işini yitirmiş kadının süveterindeki tüyleri topluyor. Ertesi sabah saat onda çay içmek için buluşmaya karar veriyorlar. Saat onda. Şu andan tam on yedi saat elli üç dakika sonra. İşini yeni yitirmiş kadın günlerdir ilk kez gülümsüyor. Mutfağındaki duvarda asılı, şimdiyle yarın saat on arasında her bir saniyeyi hiçbir müdahale görmeden, kimseye danışmadan tıkırdatacak saati düşünüyor. Benzer ve eşzamanlı bir saat de arkadaşının evinde var. Yarın sabah ona yirmi kala eşarbını bağlayacak, eldivenlerini takıp platosunu giyecek ve Schiffhaube'den yürüyerek Nydegg Köprüsü'nü geçip Postgasse'deki çayevine ulaşacak. Diğer tarafta arkadaşısı ona çeyrek kala Zeughausgasse'deki evinden çıkıp aynı yere gidecek. Saat onda buluşacaklar. Saat onda buluşacaklar.

² *) İsviçre federal parlamentosu. (ç.n.)

İnsanların hareketleri öngörülememekle birlikte zamanın öngörülebildiğinden, insanlardan kuşkulanılabılırken zamandan kuşku duyulamayacağından, insanlar arpacı kumruları misali kapkara düşünürken zaman ardına hiç bakmadan ilerlediğinden, zamanın mutlak olduğu bu dünya, bir teselli dünyası. Kahvelerde, hükümet binalarında, Cenevre Gölü'ndeki kayıklarda insanlar saatlerine bakıyor ve zamana sığınıyor. Herkes doğduğu, ilk adımını attığı, ilk aşık olduğu, ebeveynine ilk defa veda ettiği anın bir yerlerde kayıtlı olduğunu biliyor.

3 Mayıs 1905

Neden ile sonucun düzensiz olduğu bir dünya burası. Neden bazen sonuçtan önce, bazen sonra geliyor. Ya da belki neden daima geçmişte, sonuç hep gelecekte ama geçmişle gelecek birbirine dolanmış...

Bundesterrasse set üstünden harika bir manzara: aşağıda Aare nehri, yukarıda Bern Alpleri... Tam

şu anda bir adam var orada; dalgın bakışlarla ceplerini boşaltıyor ve ağlıyor. Kimse aramıyor artık bu adamı; ne yemek veya içmek için buluşanı var ne de evine davet edeni. Yirmi yıl boyunca arkadaşlarına ideal arkadaş olmuş; cömert davranmış, dertleriyle ilgilenmiş, bağırıp çağırmamış, sevgiyle yaklaşmış. Ne gelmiş başına peki? Bu andan bir hafta sonra aynı adam keçileşiyor; gelen geçene hakaretler yağdırıyor, üstü başı leş kokuyor, pintileşiyor, Laupenstrasse'deki evine kimsecikleri sokmuyor. Hangisi neden, hangisi sonuç? Hangisi geçmiş, hangisi gelecek?

Geçenlerde Zürih kent konseyi pek sert yasalar çıkarttı. Kamuya tabanca satılamayacaktı. Banka ve firmalar denetime tabi tutulacaktı. Zürih'e ister Limmat nehrinden tekneyle, ister Selnau hattından trenle gelsinler, tüm ziyaretçiler kaçak mal aramasına tabi tutulacaktı. Kolluk güçlerinin sayısı iki kat artırılacaktı. Bu sert önlemlerin yürürlüğe konmasının üzerinden bir ay geçtiğinde Zürih, tarihinde görmediği ölçüde feci suçlara tanıklık etmeye başladı. İnsanlar sokaklarda gündüz gözüyle öldürülüyor, müzelerden resimler çalınıyor, kilise sıralarında içki içiliyordu. E, bu suçlar zamanda yanlış yerde mi duruyorlardı yani? Yoksa yeni yasalar sonuç değil, neden miydi?

Botanik Bahçesi'ndeki çeşmenin yanında genç bir hanım oturuyor. Her Pazar buraya beyaz leylak, misk gülü ve pembe şebboy satmaya geliyor. Birden kalbi gümbürdemeye başlıyor; yüzü kızarıyor, telaşla kıpırdanıyor, durduk yerde mutlu oluyor. Günler sonra bir delikanlıyla tanışıyor ve sırılsıklam âşık oluyor. Bu iki olay bağlantılı mıdır? Ama hangi tuhaf bağla, zamandaki hangi ani dönüşle, hangi ters mantıkla?

Nedensellikten yoksun bu dünyada biliminsanları çaresiz... Öngörülerini songörüye dönüşüyor... Denklemleri ispatlara, mantıkları mantıksızlığa dönüşüyor. Pervasızlaşıyor ve zarı sallamadan duramayan kumarbazlar misali habire mırıldanıyorlar... Rasyonel olduklarından değil, kozmos irrasyonel olduğundan maskaraya dönüyorlar. Ya da belki kozmos irrasyonel değil, kendileri rasyonel olduklarından... Nedensellikten yoksun bir dünyada kim şu, şudur diyebilir?

Bu dünyada sanatçılar coşkun. Öngörülemezlik resimlerinin, müziklerinin, romanlarının can damarı. Öngörülemeyen olaylarla, açıklanamayan oluşlarla, geçmişe bakışla coşuyorlar.

Çoğunluk anda yaşamayı öğrenmiş. Dayanaksa, geçmişin şimdiye etkisi kesin değilse geçmişin düşünmenin ve haliyle şimdinin geleceğe etkisi azıcıkla şimdideki eylemlerin sonuçlarına bakılarak tartılmasına gereği yoktur görüşü. Bunun yerine, diyorlar, her eylem zamanda kendi başına bir adadır ve kendi içinde yargılanmalıdır. Aileler ölüm döşeğindeki amcanın başında miras ihtimali uğruna değil, amca o anda, orada sevildiği için bekliyor. Çalışanlar özgeçmişlerine bakılarak değil, iş görüşmesindeki davranışlarına göre işe alınıyor. Patronlarınca ezilen kâtipler gelecekte korkmadan dikleniyor. Bir itki dünyası bu. Bir içtenlik dünyası. Burası sarf edilen her sözün tam sarf edildiği ana ait olduğu, atılan her bakışın sadece tek anlam taşıdığı, her bir temasın ne geçmişi ne de geleceğinin

bulunduğu, her öpücüğün ana ait olduğu bir dünya...

4 Mayıs 1905

Akşam. Biri İngiliz, diğeri İsviçreli iki çift St. Moritz'deki San Murezzan Otelı'nin lokantasında, her zamanki masalarındalar. Her yıl burada buluşuyor, Haziran ayını kaplıcalarda birlikte geçirip tatil yapıyorlar. Erkekler siyah boyunbağları ve kuşaklarıyla pek yakışıklı, kadınlar gece elbiseleri içinde pek güzeller. Garson has işçilik ürünü ahşap zeminde zarif adımlarla geliyor, siparişlerini alıyor.

“Hava yarın açacak galiba,” diyor saçı ipek sırmalı kadın. “Nihayet.” Diğerleri kafa sallayarak onaylıyor. “Hava güneşliyken kaplıca daha zevkli... Fark etmemeli gerçi.”

“Tez Ayak, Dublin'de bire dört veriyor,” diyor amiral. “Param olsa oynardım.” Karısına göz kırıyor.

“Oynayacaksanız birinize beş koyarım,” diyor diğer adam.

Kadınlar ekmeklerini bölüyor, tereyağı sürüyor ve bıçakları özenle tereyağı tabaklarının yanına yerleştiriyorlar. Erkeklerin bakışları girişe dönüyor.

Saçı ipek sırmalı kadın, “Peçetelerin dantelleri hoşuma gidiyor,” diyor. Peçetesini alıyor, açıyor, tekrar katlıyor.

“Her sene söylersin bunu, Josephine,” diyor diğer kadın; gülümsüyor.

Akşam yemeği geliyor: şarapta ıstakoz, kuşkonmaz, biftek ve beyaz şarap...

Saçı ipek sırmalı kadın, eşine bakarak, “Nasıl pişmiş seninki?” diyor.

“Gayet iyi. Seninki?”

“Baharatlı biraz. Geçen haftaki gibi.”

“Ya sizin biftek nasıl, amiral?”

“Bifteğe hayatta hayır demem,” diyor amiral zevkle.

“Yerseniz de belli etmiyorsunuz,” diyor diğer adam. “Geçen yıldan hatta on yıldan bu yana tek kilo

almadınız.”

“Siz fark etmiyorsunuz belki ama o fark ediyor,” diyor amiral, karısına göz kırpmıyor.

“Belki yanıliyorumdur ama bu sene odalarda biraz cereyan varmış gibi geliyor bana,” diyor amiralin eşi. Diğerleri kafa sallayarak onaylıyor, ıstakoz ve bifteklerine devam ediyorlar. “Her zaman serin odalarda uyumayı sevmişimdir ama bu sefer cereyan vardı ve öksürükle uyandım.”

“Yorganı kafanıza çekin,” diyor öteki kadın.

Amiralin karısı evet diyor ama pek anlamış gibi bakmıyor.

“Yorganın altına sokun kafanızı,” diye tekrarlıyor diğer kadın, “cereyandan rahatsızlık duymazsınız o zaman. Gridenwald’da aynısı hep olur bana. Pencere yatağımın hemen yanında; yorganı burnuma dek çekince açık bırakabiliyorum. Soğuk havadan korunuyorum.”

Saçı ipek sırmalı kadın huzursuzca kımıldanıyor, masanın altında üst üste attığı bacaklarını indiriyor.

Kahve geliyor. Erkekler sigara odasına, kadınlar terastaki hasır salıncağa geçiyorlar.

“E, nasıldı bakalım işler geçen yıl?” diyor amiral.

“Şikâyet edemem,” diyor beriki, brendisini yudumluyor.

“Çocuklar?”

“Bir yaş daha büyüdüler.”

Verandada kadınlar sallanarak geceyi seyrediyorlar.

Ve aynısı her otelde, her evde, her kentte yaşanıyor. Çünkü bu dünyada zaman geçiyor geçmesine ama pek az şey oluyor. Yıldan yıla, aydan aya, günden güne... Zaman ile olayların geçişleri aynıysa zaman hiç mi hiç hareket etmez... Zaman ile olaylar aynı değildiyse azıcık hareket edenler insanlardır... Bu dünyada bir insan herhangi bir hırsa, amaca sahip değilse bilmeden ıstırap çekecektir. Hırslıysa, amaç sahibiyse bilerek ama pek yavaş çekecektir çilesini...

Einstein ile Besso³ ikinci saatlerinde Speichergasse’de ağır adımlarla yürüyorlar. Günün sakin bir saati. Dükkân sahipleri kepenklerini indiriyor, bisikletlerini dışarı çıkarıyor. İkinci kat pencerelerinden birinden bir kadın, gelip sofra kurmaya yardım etmesi için kızına sesleniyor.

³*) Michele Angelo Besso: Einstein’ın yakın arkadaşı, İsviçreli mühendis. Einstein’ı, fiziğe yaklaşımında büyük etki yaratan Ernst Mach’ın çalışmalarıyla tanıştıran Besso için Einstein, “Bilimsel fikirler konusunda müthiş bir dert ortağı ve görüş yayıcısı” demiş.

Einstein arkadaşı Besso’ya neden zamanı kavramaya çabaladığını anlatıyor. Ama düşlerinden hiç bahsetmiyor. Az sonra Besso’nun evine varacaklar. Einstein kimi akşam Besso’da yemeğe kalıyor ve Mileva, kucağında bebekleriyle eşini almaya gelmek zorunda kalıyor. Bu durum genelde Einstein’ın, şimdiki gibi yeni bir projeye kendini kaptırdığında gerçekleşiyor. Yemek boyunca masa altında bacağı seğiriyor; iyi bir sofra arkadaşı sayılmaz Einstein.

Einstein, kendisi gibi kısa boylu Besso’ya doğru eğilerek, “Zamanı anlamak istiyorum çünkü İhtiyar’a yaklaşmak istiyorum,” diyor.

Besso başıyla onaylıyor. Ama sorunlar var, belirtiyor. Mesela bir kere İhtiyar, zeki olsun olmasın yarattıklarına yakınlaşmakla belki hiç ilgilenmiyordur, diyor. Hem, diyor, bilginin yakınlaşmak anlamına geleceği de kesin değil. Bir de, diye ekliyor, bu zaman projesi yirmi altı yaş için biraz fazla sanki...

Diğer yandan Besso arkadaşının akla gelebilecek her şeyi yapabileceğini düşünüyor. Einstein o sene daha şimdiden doktora tezini tamamlamış, biri fotonlar, diğeri Brown hareketi üzerine iki makale yayınlamış. Şimdiki projesiyse aslında elektrik ve manyetizma üzerine bir araştırma diye başlamış ama Einstein günün birinde birdenbire projesinde zamanın yeniden kavranması gerektirdiğini söyleyivermiş. Besso, Einstein’ın ihtirasına şaşıyor.

Bir süreliğine Einstein’ı düşünceleriyle baş başa bırakıyor. Anna’nın akşam yemeğine ne hazırladığını düşünürken bakışları Aare üzerinde parıldayan gümüşü bir kayığa takılıyor. Yürürlerken adımları kumtaşı kaldırırda hafifçe tıkırdıyor. Zürih’teki öğrenciliklerinden beri tanıyorlar birbirlerini.

“Roma’daki kardeşimden mektup geldi,” diyor Besso. “Bir aylığına ziyaretimize gelecekmiş. Habire güzelliğine iltifat ettiği için Anna pek sever kardeşimi.” Einstein dalgın gülümsüyor. “Kardeşim buradayken pek görüşemeyeceğiz. İdare edebilecek misin?”

“Ne?” diyor Einstein.

“Kardeşim buradayken senle görüşemeyeceğim pek,” diyor bir daha Besso. “İdare edebilecek misin?”

“Tabii,” diyor Einstein. “Dert etme beni sen.”

Tanışalı beri Besso, Einstein’ın kendi kendine yetebildiğini biliyor. Çocukluğu boyunca ailesi hep bir yerden diğerine taşınmış. Besso gibi, Einstein da evli ya, karısıyla nadiren bir yerlere gidiyor. Evde bile gecenin bir vakti Mileva’dan kaıp mutfağa, ertesi sabaha Besso’ya göstereceği sayfalar dolusu denklem hesabına girişiyor.

Besso merakla süzüyor arkadaşını. Böylesi içine kapanık, böylesi münzevi bir insanda yakınlaşma arzusu tuhaf geliyor gözüne.

8 Mayıs 1905

Dünya, 26 Eylül 1907’de sona erecek. Herkes biliyor bunu.

Tüm kent ve kasabalardaki gibi Bern’de de... Sondan bir sene önce tüm okullar kapanıyor. Gelecek bunca kısıyken, gelecek için çalışmaya, öğrenmeye ne gerek var? Derslerin ebediyen son bulmasından memnun çocuklar Kramgasse’nin sütunları arasında saklambaç oynuyor, Aarstrasse’de koşturup suda taş kaydırıyor, harçlıklarını hepten şekerlemelere yatırıyor. Ebeveynleri canlarının istediğini yapmalarına izin veriyor.

Sondan bir ay önce iş yerleri kapanıyor. Bundeshaus çalışmalarına son veriyor. Speichergasse’deki federal telgraf binası sessizliğe bürünüyor. Laupenstrasse’deki saat fabrikası ve Nydegg Köprüsü’nün az berisindeki değirmen de... Bunca az zaman kalmışken sanayi ve ticarete ne gerek var?

Amthautgasse’deki sokak kahvelerinde insanlar oturup kahvelerini yudumlayarak umarsızca bahsediyorlar hayatlarından. Bir özgürleşme, bir kurtuluş hissi hâkim. Mesela tam şu anda elâ gözlü bir kadın annesine, annenin terzilikle uğraştığı çocukluğuunda birlikte ne kadar az aman geçirdiklerini söylüyor. Anne-kız Lucerne gezisi planlıyorlar. İki yaşamı kalan azıcık zamana sığdıracaklar. Bir başka masadaki bir adam, mesai saatlerinden sonra vestiyerde sıkıştırdığı karısıyla sevişen ve kendisi veya karısını tek laf etmeleri durumunda kovmakla tehdit eden alçak müdürünü anlatıyor. Korku nerede peki şimdi? Adam müdüre baştan aşağı sıvamış, karısıyla da barışmış... Nihayet içi rahatlamış; ayaklarını uzatarak arkasına yaslanıyor, Alpleri seyre dalıyor.

Marktgasse’deki fırında sosis parmaklı fırıncı fırına hamuru yerleştirirken şarkı söylüyor. Bu

günlerde insanlar ekmek alırken gayet kibar davranıyor. Gülümsüyor ve para hızla değer kaybettiğinden peşin ödüyorlar. Fribourg’da piknik yapmaktan bahsediyor, çocukların anlattıklarına kulak vermeye zaman ayırıyor, akşamüzerleri uzun yürüyüşlere çıkıyorlar. Herkes aynı yazgıyı paylaştığından kimse dünyanın sona ereceğine aldırıyormuş görünmüyor. Ömrü bir aylık dünya, eşitlikler dünyası demek.

Sondan bir gün önce sokaklar kahkahadan geçilmiyor. Birbirleriyle asla dostça iki kelam etmemiş komşular çırılçıplak soyunup birlikte çeşmelere dalarak yıkanıyorlar. Kimileri Aare’ye atlıyor. Bitap düşene kadar yüzdükten sonra hep birlikte nehir kıyısındaki çimlere seriliyorlar ve şiirler okunuyor. Hayatlarında hiç karşılaşmamış bir avukatla bir posta kâtibi Botanik Bahçesi’nde kol kola yürüyor, sıklamın ve yıldız çiçeklerine gülümseyerek bakıyor, renkler ve sanat üzerine tartışıyorlar. Geçmişteki makamlarının ne önemi var? Tek günlük dünyada herkes eşit.

Aarbergasse’deki ara sokaklardan birinin gölgelerinde bir adamla bir kadın duvara yaslanmış bira içip isli et yiyor. Kadın daha sonra adamı evine götürecektir. Başkasıyla evli ama yıllardır bu adamı arzulamış ve dünyanın son gününde arzularını tatmin edecek.

Geçmişte yaptıklarından pişman birkaç kişi sokaktan sokağa koşturarak hatalarını düzeltmeye çalışıyor. Onca gülümseme arasında bir tek onlarınkiler doğal görünmüyor.

Dünya’nın sonuna bir dakika kala herkes Sanat Müzesi’nin avlusuna toplanıyor. Kadınlar, erkekler ve çocuklar el ele tutuşup kocaman bir çember kuruyor. Kimse kımıldamıyor. Kimse konuşmuyor. Öyle bir sessizlik çöküyor ki herkes yanındakilerin kalp atışlarını duyabiliyor. Dünya’nın son dakikası bu... Mutlak sessizlikte gün ışığı bahçedeki bir mor yılan otunun tomurcuğunun altına vuruyor, ardından diğer çiçeklere dağılıyor. Müzenin arkasındaki kocaman karaçamın iğneleri hafif bir esintiyle hışırdıyor. Çok daha beride, ormanda, Aare’den yansıyan günışığı nehrin üstündeki her bir dalgayla ayrı kırılıyor. Doğuda Aziz Vincent’in kırmızı ve zarif kulesi, yaprakların damarları misali ince işlenmiş taşlarıyla göğe yükseliyor. Çok yukarılarda, dorukları karlı, beyazlı-morlu Alpler sessiz ve kocaman duruyorlar. Gökte bir bulut süzülüyor. Bir serçe şakıyor. Kimse konuşmuyor.

Son saniyelerde herkes el ele hep birlikte Topaz Tepesi’nden atlayacakmış gibi... Son, uçurumdan düşene hızla yaklaşan yer misali yaklaşıyor. Serin hava yalıyor bedenleri; bedenler ağırlıksız... Sessiz ufuk kilometrelerce esniyor. Ve aşağıdaki uçsuz bucaksız kar örtüsü, üstüne inen pembelik ve yaşam çemberini sarmalamak üzere, yaklaştıkça yaklaşıyor...

10 Mayıs 1905

Akşamüzeri. Güneş bir anlığına Alplerin karlı oyuklarına yuvalanıyor, ateş buza değıyor. Upuzun ışık huzmeleri sakın bir gölü aşıyor, aşağıdaki kasabaya gölgeler düşürüyor.

Pek çok açıdan tek parça ve bütün bir kasaba burası. Ladinler ve karaçamlar kuzey ve batıda sınırlarını belirlerken daha yukarıları ateş zambakları, mor yılan otları ve hasekiküpeleriyle kaplı. Yakınındaki çayırarda sütleri tereyağı, peynir ve çikolata üretiminde kullanılan büyükbaşlar otluyor. Ufak bir dokuma işliğinde ipekliler, kurdeleler ve pamuklu giysiler yapılıyor. İslı sığır eti kokusu kaplıyor sokakları.

Yakından bakıldığında da pek çok parçadan mürekkep bir kasaba burası. Mahallelerden biri on beşinci yüzyılda yaşıyor. Burada kaba taş evlerin katları birbirlerine dış merdivenler ve galerilerle bağlanıyor; eğik çatı duvarları rüzgârlara açık. Çatıların taş dikmelerinin araları hep yosunlu. Yerleşimin bir başka tarafı adeta on sekizinci yüzyılın bir resmi: Düz hatlı çatılar verevine yerleştirilmiş yanık kırmızı tuğlalarla kaplı. Kilisesinin oval pencereleri, destekli sundurması ve granit korkulukları var. Bir diğer mahalleyse, her caddesine dizili kemerleri, demir balkon korkuluklarıyla ve yumuşak kumtaşı cepheleriyle bugüne ait. Kasabanın her bölümü ayrı bir zamana bağlanmış.

Bu akşamüzeri, güneşin Alplerin oyuklarına yuvalandığı şu kısacık birkaç saniyede bir insan göl kıyısına oturup zamanın dokusunu düşünebilir. Varsayımsal açıdan zaman pürüzsüz veya engebeli, dikenli ya da ipeksi, sert ya da yumuşacık olabilir. Kasabanın parçaları tarihte bir ana saplanıp kalıyor ve kurtulamıyor. Bireyler de hayatlarının bir noktasında bir şeye saplanıp kalıyor ve kurtulamıyor.

Tam şu anda, dağların aşağısındaki evlerden birinde bir adam, arkadaşıyla konuşuyor. Lise günlerinden bahsediyor. Matematik ve tarih dallarından başarı belgeleri duvarlarda asılı; spor madalya ve kupaları raflara dizili. Masada eskrim takımı kaptanlığını gösteren bir fotoğraf; etrafını çoktan üniversitelerini bitirmiş, mühendis ve banker olmuş, çoluk çocuğa karışmış takım arkadaşları sarmış. Komodininde yirmi yıllık giysileri, eskrim gömleği, artık epey dar gelen tüvit pantolonu yatıyor. Adamı yirmi yıldır başka arkadaşlarla tanıştırmaya çabalayan arkadaş kibarca kafa sallıyor, daracık odada nefes alabilmek için sessizce uğraşıyor.

Bir başka evde bir adam, iki kişilik hazırlanmış bir sofrada tek başına oturuyor. On sene önce bu masada babasının karşısına oturmuş, sevdiğini söyleyememiş. Yakınlaşabildikleri bir an bulma umuduyla çocukluğunu tarıyor, sessiz babasının elde kitabı, tek başına oturduğu akşamları, sevdiğini, söyleyemediğini hatırlıyor. Sofrada, tıpkı son gecelerindeki gibi iki tabak, iki bardak, iki çatal var. Adam yemeye koyuluyor, yiyemiyor, hıçkırarak ağlıyor. Sevdiğini hiç söyleyememiş babasına.

Bir diğer evde bir kadın gencecik, gülümseyen, parıltılı oğlunun resmine bakıyor özlemle. Oğluna,

artık oturmadığı adresine, mutlu yanıtlar hayaliyle mektup yazıyor. Kapı çaldığında gidip açmıyor. Oğlu şiş suratı ve camlaşmış gözleriyle pencereden seslenip para istediğinde duymuyor. Yalpalayarak yürüyen oğlu kapının altından notlar atıp görüşmek için yalvardığında notları açmadan yırtıp atıyor. Oğlu gece vakti evinin önünde dikildiğinde erkenden yatıyor. Sabah kalkıyor, fotoğrafına bakıyor, çoktan yitip gitmiş adresine özlem yüklü mektuplar yazıyor.

Bir kız kurusu, tuvalet aynasında, fırının tavanında, göl yüzeyinde, gökte kendini bir zamanlar sevmiş delikanlının yüzünü görüyor.

Bu dünyanın trajedisi, ister ıstırap, ister neşe zamanına sıkışıp kalmış olsun, hiç kimsenin mutlu olmaması. Bu dünyanın trajedisi, herkesin yalnız olması... Geçmişteki bir yaşam bugünle, şimdiyle paylaşılamıyor çünkü. Zamana sıkışıp kalan herkes, tek başına sıkışıp kalıyor.

11 Mayıs 1905

Marktgasse'de yürüyüşe çıkanlar, harika bir manzarayla karşılaşılıyor. Manav tezgâhlarında kirazlar muntazaman sıralanmış, tuhafiyecideki şapkalar tam hizalanmış, balkonlardaki çiçekler kusursuz simetriyle düzenlenmiş; fırında yere düşmüş tek bir kırıntı dahi yok ve mandıranın önündeki kaldırımında dökülmüş tek bir süt damlası bile görünmüyor. Her şey yerli yerinde...

Neşeli bir grup lokantadan çıktığında masalar eskisinden bile daha düzenli. Hafif bir meltem çıktığında sokak tertemiz oluveriyor; toz-toprak kasabanın ucuna kadar sürükleniyor. Dalgalar kıyıya vurduğunda kıyı kendi kendini yeniliyor. Ağaçlardan dökülen yapraklar v-düzeninde uçan kuşlar misali hizalanıyorlar. Bir soba borusu duman kaçırırsa, kurum doğrudan odanın bir köşesine sinerek havayı temiz bırakıyor. Gök gürültüsünü duyan kırık bir vazo toparlanıyor, parçaları gerisingeri uçup yerlerini buluyor. Yoldan bir tarçın satıcısı geçse ardında kalan koku zamanla solmuyor, kuvvetleniyor.

Tuhaf mı geliyor bunlar?

Zamanın geçişi artan düzeni getiriyor bu dünyaya. Düzen doğanın yasası, evrenin eğilimi; düzen, kozmik gidişat... Zaman bir oksa, işbu ok düzeni işaret ediyor. Gelecek örüntü, tertip, birlik, yoğunlaşma; geçmişse gelişigüzellik, karmaşa, dağılma ve israf...

Filozoflar düzene gidişattan yoksun zamanın anlamsızlaşacağını, geleceğin geçmişten ayırt edilemez hale geleceğini, olay sekanslarının binlerce romandan gelişigüzel sahnelerle döneceğini, tarihin, sabahları ağaçların tepelerine yavaşça biriken pus misali müphemleşeceğini öne

sürmüşlerdi...

Öyle bir dünyada evleri dağınık insanlar yataklarında yatıp doğanın güçlerinin pervazlarındaki tozu temizlemesini ve dolaplarındaki pabuçlarını düzeltmelerini beklerlerdi. Doğanın güçleri programları düzenler, randevuları ayarlar, hesapları dengelerken işleri çorbaya dönmüş insanlar pikniğe giderlerdi. Rujlar ve saç fırçaları ve mektuplar çantalara nasılsa kolayca bulunabilecekleri tatminiyle atılırlardı. Bahçeler asla budanmaz, yaban otları hiç sökülmezdi. Masalar gün bitiminde tertemiz edilir, akşam yere atılmış giysiler sabaha sandalyelere katlanmış beklerlerdi. Kayıp çoraplar ortaya çıkıverirdi.

Bu dünyada, kenti baharda ziyarete gidenler başka bir müthiş manzarayla karşılaşılıyor. Çünkü bahar geldiğinde insanlar yaşamlarındaki düzenden bıkmıyorlar. Bahar geldiğinde öfkeyle mahvediyorlar evlerini: toz-toprağı içeri süpürüyor, iskemleleri parçalıyor, camları kırıyorlar. Aarbergergasse'de yahut herhangi bir başka meskûn mahalde her yandan kırılan camların sesleri, haykırıışlar, ulumalar, kahkahalar yükseliyor. Bahar geldiğinde insanlar ayarlanmamış randevularla buluşuyor, randevu defterlerini yakıyor, kol saatlerini fırlatıp atıyor, sabaha kadar kafa çekiyorlar. Bu isterik koyuveriş insanların akıllarının başlarına gelip düzene geri döndüğü yaza dek sürüyor.

14 Mayıs 1905

Zamanın durakladığı bir dünya burası. Yağmur damlaları havada öylece duruyorlar. Sarkaçlar salınışlarının ortasında kalakalmışlar. Köpeklerin ağızları sessiz havlamalarla açık. Yayalar tozlu sokaklarda donakalmış; adımları, bacaklarına ipler bağlıymış gibi havada. Hurma, mango, kişniş ve kimyon kokuları uzayda asılı kalmış...

Buraya herhangi bir yönden yaklaşan bir yolcu gittikçe yavaşlıyor. Tam merkeze varıp durana kadar kalp atışlarının arası gittikçe açılıyor, nefesi gevşiyor, vücut ısısı düşüyor, düşünceleri seyreliyor. Bu dünyada zaman merkezden dışa doğru genişleyen halkalarla hareket ediyor; merkezde duruyor, çap arttıkça yavaştan, peyderpey hızlanıyor.

Kim gider peki zamanın merkezindeki hacca?

Çocuklu aileler ve âşıklar.

Haliyle zamanın durduğu yerde çocuklarına donakalmış, asla çözülmeyecek kucaklamalarla sarılan ana-babalar görülüyor. İşte, mesela şu boncuk mavisini gözlü, saman sarısı saçlı kızın gülümsemesi hiç silinmeyecek, yanaklarındaki pembelik hiç mi hiç yitmeyecek, ne teni buruşacak ne gücü tükenecek ne

de yaralanacak. Ebeveyninin öğrettiklerini hiç unutmayacak, ebeveyninin bilmediği düşünceler aklından hiç geçmeyecek, kötülüğü bilmeyecek, ana-babasına asla sizi hiç sevmiyorum demeyecek, deniz manzaralı odasını asla terk etmeyecek. Ana-babasına şimdi, şu anda yaptığı gibi sarılmayı, sevgiyle dokunmayı hiç bırakmayacak.

Zamanın durduğu yerde âşıklar, binaların gölgelerinde donakalmış, asla çözülmeyecek bir kucaklaşmayla öpüşüyor. Sevgili kollarını bulundukları yerden hiç çekmeyecek, hatıra boncuklarıyla dizili bilekliğini hiç geri vermeyecek; kendini fedakârca hiç atmayacak tehlikenin önüne, aşkını göstermezlik etmeyecek hiç. Asla kıskanmayacak, asla başkasına vurulmayacak, zamandaki bu anın ihtirasını asla yitirmeyecek.

Işık zamanın merkezinde neredeyse hiçe indiğinden, titreşimleri uçsuz bucaksız kanyonlarda yansımalar ortaya çıkardığından, şiddeti ateşböceklerinin hafif parıltısına indiğinden bu “an heykelleri” sadece en zayıf kırmızı ışıkla aydınlanıyor.

Tam merkezde bulunmayanlar aslında hareket ediyor, ediyor ama buzdağlarının hızıyla: Saça sürülen tek bir fırça darbesi bir, bir öpücükse bin yıl sürüyor. Bir gülücük geri geldiğinde dış dünyada mevsimler geçmiş, bir çocuk kucaklandığında açılır-kapanır köprüler kalkışlarını tamamlamış, bir veda dudaklardan dökülüp bittiğinde kentler tarihin tozlarına karışmış oluyor.

Dış dünyaya dönenlere gelince: Çocuklar çarçabuk büyüyor, anne-babalarının saniyeler sürmüş gibi gelen yüzlerce yıllık kucaklamalarını unutuyorlar. Çocuklar yetişkin oluyor, ailelerinden ayrı, kendi evlerinde yaşıyor, kendi yollarını kendileri öğreniyor, çile çekiyor, yaşılanıyorlar. Çocuklar, ebeveynlerinin kendilerini ebediyen tutmaya, kucaklamaya kalkışmalarına bela okuyor, kırışan tenleri ve kartlaşan sesleri yüzünden zamana lanet ediyorlar. Yaşlandıklarında bu çocuklar da zamanı durdurmak ama başka bir zamanda durdurmak istiyor. Kendi çocuklarını zamanın merkezinde tutmak istiyorlar.

Geri dönen âşıklar dostlarının çoktan göçüp gittiğini görüyorlar. Ömürler geçmiş çünkü. Tanımadıkları, yabancı bir dünyada yaşıyorlar. Geri dönen âşıklar gene bina gölgelerinde kucaklaşıyorlar ama kucaklaşmaları bomboş ve yapayalnız görünüyor. Çok geçmeden yüzlerce yıllık yeminleri, kendilerine saniyeler sürmüş gelen sözleri unutuyorlar. Yabancılarla bile kıskançlaşıyor, birbirlerine nefret dolu sözler sarf ediyor, arzuyu yitiriyor, ayrılıyor, tanımadıkları bir dünyada yapayalnız yaşılanıyorlar.

Kimileri en iyisi zamanın merkezine hiç gitmemek, diyor. Yaşam bir keder teknesidir ama yaşamak asilcedir ve zaman yoksa hayat da yoktur, deniyor. Kimileri katılmıyor buna; memnun bir ebediyete, söz konusu ebediyet sabit ve donmuş olsa bile razılar. Koleksiyonların cam fanuslarına konmuş kelebekler gibi...

15 Mayıs 1905

Zamanın hiç bulunmadığı bir dünya. Sadece imgeler var.

Kıyıda, denizi ilk görüşüyle dili tutulmuş bir çocuk. Şafak; balkonda bir kadın: saçları omuzlarında, ipek geceliği gevşek, dudakları gevşek, ayakları çıplak. Kramgasse'deki Zähringer Çeşmesi'ne yakın dükkânın kavisli kemeri: demir ve kumtaşı. Sessiz çalışma odasında bir adam; elinde bir kadın fotoğrafı, gözlerinde acı dolu bakışlar. Gökyüzüne bir kartal; kanatları açık, tüylerinin arasında günışığı huzmeleri. Bomboş bir salonda oturmuş bir genç; sahnedeymiş gibi heyecanlı. Kış çökmüş bir adanın karlarında ayak izleri. Gece karanlığında, suda bir tekne; ışıkları uzaklarda, tıpkı karanlık gökteki minik kırmızı yıldızınkiler gibi soluk. Güz vakti, yerde bir yaprak; kıpkırmızı ve altın sarısı ve kahverengi ve narin. Kilitli bir ecza dolabı. Evinin yanındaki çalıların ardına çömelmiş, bekleyen bir kadın; ayrı yaşadığı kocasıyla konuşmak zorunda. Hafif bahar yağmuru altında sevdiği yere son kez yürüyen genç bir adam. Tozlu bir pervaz. Marktgasse'de sarıllı, kırmızıllı, yeşilli biberlerle dolu bir manav tezgâhı. Matterhorn; katı mavi göğü zorlayan karla kaplı doruklar, yeşil vadi ve tahta kulübeler. Bir iğnenin deliği. Yapraklarda kristalleşmiş, saydamsız çiğ. Yatağına oturmuş ağlayan bir anne; fesleğen kokusu. Kleine Schanze'de bisikletine binmiş, alabildiğine gülümseyen bir çocuk. Yüksek, sekizgen, armalarla çevrili bir minber. Sabahın er saatinde gölden yükselen buhar. Açık bir çekmece. Bir kafeteryada iki arkadaş; lamba birinin yüzünü aydınlatırken diğerininki karanlıkta. Penceredeki böceği seyreden bir kedi. Bir bankta mektup okuyan bir kadın; yeşil gözlerinde sevinç gözyaşları. Sedir ve ladinlerle bezeli kocaman bir arazi. Camdan sızan ikinci güneşi. Kökleri havada, dalları halen yeşil, devrilmiş bir dev ağaç. Dev bir su kuşu misali bembeyaz yelkenleri rüzgârla şişmiş bir tekne. Lokantada bir baba-oğul; baba hüznü, bakışları önünde, masada. Başak tarlalarına, tahta bir arabaya, ineklere, akşam alacasında mora ve yeşile bürünmüş manzaraya bakan oval bir pencere. Yerde kırık bir şişe; çatlaklara sızan kahverengi sıvı, gözleri kızarmış bir kadın. Mutfakta torununa kahvaltı hazırlayan bir ihtiyar; pencereden dışarıdaki beyaz boyalı bankı seyreden bir oğlan. Masanın üstündeki ışığı soluk lambanın yanında yatan yıpranmış bir kitap. Rüzgârla kabaran dalgaların beyaz köpükleri. Koltuğuna saçları ıslak uzanmış, bir daha hiç görmeyeceği bir erkeğin elini tutan bir kadın. Zarif kemerli bir köprünün üzerinde kırmızı vagonlu bir tren; aşağıda ırmak, uzakta nokta kadar evler. Pencereden giren günışığında uçuşan toz zerrelere. Bir boğazın, altında atan nabızı gösterecek denli ince derisi. Sarmaş dolaş, çırılçıplak bir çift. Dolunayda ağaçların lacivert gölgeleri. Sert rüzgârda bir doruk, iki yanda uzanan vadi. Babasının tokadıyla yüzü buruşmuş, nedenini anlayamayan bir çocuk ve babanın öfkeyle gerilmiş dudakları. Aynada tanımadık bir yüz, şakaklarda kırlar. Elde ahize, duyduklarına şaşakalmış bir delikanlı. Bir aile fotoğrafı: anneyle baba genç ve rahat, bayramlıkları içinde gülümseyen çocuklar. Ağaçlar arasından görünen minnacık bir ışık. Kızıl günbatımı. Beyaz, kırılğan, çatlamamış bir yumurta kabuğu. Sahile vurmuş

mavi bir şapka. Köprünün altından akan ırmakta kesilmiş, sürüklenen güller, arkada yükselen bir şato. Sevgilinin yaban, hınzır, vaatkâr kıvılcıkları. Genç bir kadının elindeki mor çiçek. Dört duvar bir oda; iki pencere, iki yatak, bir masa, bir lamba, yüzleri kıpkırmızı, gözleri yaşlı iki insan. İlk öpücük. Uzayda kalakalmış gezegenler, okyanus, sessizlik. Pencerede damlacıklar. Bir kangal ip. Sarı bir saç fırçası.

20 Mayıs 1905

Durumu kavramak için Spitalgasse'deki kalabalık dükkânlara bakmak yeterli. Alışverişçiler bir dükkândan diğerine tereddütle geçiyor, her birinde ne satıldığını keşfediyor. Ah, işte, tütün burada... Hardal tohumu nerede peki? Şekerpancarları şurada ama morina nerede? İşte keçi sütü, tamam ama ya tereyağı? Bunlar Bern'e ilk defa gelen turistler değil; Bernliler bunlar. Kimse iki gün evvel 17 numaradaki Ferdinand'ın Yeri adlı bir dükkândan çikolata ya da 36 numaradaki Hof şarküterisinden salam aldığını hatırlamıyor. Her dükkân ve sattıkları yeniden keşfedilmek zorunda. Pek çok kişi ellerinde haritalarla doğduklarından beri yaşadıkları kentin çarşılarında, defalarca geçtikleri sokaklarda dolanıyor. Birçoğunun elinde not defterleri, akıllarında kalabildiği kısacık sürede öğrendiklerini kayda geçiriyor.

Çünkü bu dünyada insanların bellekleri yok.

Akşam eve dönme saati geldiğinde herkes nerede oturduğunu öğrenmek için adres defterine başvuruyor. Bir günlük kasaplığında pek nahoş kesimlerle uğraşmış bir kasap Nagelgasse 29 numarada oturduğunu keşfediyor. Piyasaya dair kısa-süreli belleği harika yatırımlar üretmiş bir simsar, defterinden Bundesgasse 89 numarada oturduğunu okuyor. Evine dönen her erkek kapıda kendini karşılayan bir eş ve çocuklarla karşılaşılıyor, kendini tanıtıyor, sofraya yardım ediyor, çocuklarına yatmadan önce masal okuyor. Aynı şekilde, işinden evine dönen her kadın bir koca, çocuklar, koltuklar, lambalar, duvar kâğıtları ve porselen tabaklarla karşılaşılıyor. Gece çöktüğünde karılarla kocalar günlerini nasıl geçirdiklerinden, çocukların okullarından, paradan konuşmak için sofrada kalmıyor; birbirlerine gülümsüyor, kanlarının ısınışını, yıllar önce tanıştıklarında kasıklarında ilk defa tattıkları sancıları hissediyor. Tanımadıkları aile fotoğraflarını aşırıp yatak odalarını buluyor ve geceyi şehvetle geçiriyorlar. Bedensel ihtirası solduranlar sadece alışkanlıklar ve bellektir çünkü. Bellek yokken her gece ilk gece, her sabah ilk sabah, her öpücük ve dokunuş ilktir.

Belleksiz dünya, şimdinin dünyası. Geçmiş sadece kitaplarda, belgelerde. Her insan kendini tanıyabilmek için yanında yaşam öyküsünü içeren kendi Hayat Defterini taşıyor. Her gün okumak

suretiyle ailesini, üst tabakadan mı yoksa alt tabakadan mı geldiğini, okulda başarılı olup olmadığını, hayatında herhangi bir şey başarıp başarmadığını yeniden öğreniyor. Hayat Defterinden yoksun insan bir fotoğraf karesi; iki boyutlu bir imge, bir hayalet. Brunnegasshalde'nin ağaçlı kahvelerinden birisini öldürdüğünü okuyan bir adamın çılgınlıkları, bir prensin kendisiyle flört ettiğini öğrenen bir kadının iç çekişleri, on sene önce üniversiteyi birincilikle bitirdiğini keşfeden bir başka kadının ani böbürlenmeleri yükseliyor. Kimileri akşamüzerlerini Hayat Defterlerini okuyarak, kimileriye alelacele yeni sayfalar yazarak geçiriyor.

Zamanla her Hayat Defteri, baştan sona tek seferde okunamayacak denli kalınlaşıyor. O zaman seçimler devreye giriyor. Mesela yaşlılar gençliklerini veya son dönemlerini okumayı seçebiliyor.

Kimileriye okumayı hepten bırakıyor. Geçmişini terk ediyorlar. Dün zengin olup olmadıklarının, eğitilmiş olup olmadıklarının, mağrur olup olmadıklarının saçlarını okşayan meltemden daha önemli olmadığına karar veriyorlar.

Bu tür insanlar doğrudan karşısındakinin gözüne bakıyor ve elini hararetle sıkıyor. Böyleleri gençliklerindeki tempoyla yürüyor. Belleksiz bir dünyada yaşamayı öğrenenler bunlar işte.

22 Mayıs 1905

Şafak. Nehrin soluğuyla taşınan pembemsi bir sis dolanıyor kentte. Güneş Nydegg Köprüsü'nün ardında bekliyor, upuzun, kırmızı ışık huzmelerini Kramgasse üzerinden zamanı ölçen dev saat kulesine yolluyor, balkon altlarını aydınlatıyor. Sabah sesleri sokakları taze ekmek kokusu misali sarıyor. Bir çocuk uyanıp ağlayarak annesini çağırıyor. Şapkacı kadının dükkânına gelişiyle kepenk usulca gıcırdamaya başlıyor. Nehirde bir motor patırdamaya başlıyor. İki kadın bir kemerin altında alçak sesle konuşuyor.

Kent geceyle sisten sıyrıldıkça tuhaf bir manzara ortaya çıkıyor. İşte, şurada tamamlanmamış bir köprü... Bu taraftaysa temelinden sökülmiş bir ev... Şu tarafta, durduk yerde, görünür hiçbir sebep bulunmaksızın doğuya kıvrılan bir sokak... Bakkal dükkânının tam ortasında bir bank... Aziz Vincent'in alt pencereleri dinsel temalı vitraylarla bezeliyken, üsttekilerde ani bir değişiklikte bahar mevsiminde Alp manzaralarına geçilmiş... Adamın teki hızlı adımlarla Bundeshaus'a giderken aniden duruyor, elleri kafasına gidiyor, heyecanla haykırıp geri dönüyor ve alelacele aksi yöne yürümeye başlıyor.

Bu dünya değişen planların, ani fırsatların, beklenmedik görülerin dünyası. Çünkü bu dünyada zaman düzenli değil, kesintili akıyor ve bunun sonucunda insanlar gelecekte parçalar görüyor.

Oğlunun gelecekte nerede oturacağını gören bir anne yakınlarındaki bir eve taşınıveriyor. Bir yol müteahhidi gelecekte ticaret merkezinin nereye yapılacağını görünce hemen yolunu o tarafa yönlendiriyor. Kendini bir anlığına çiçek satarken gören bir çocuk üniversiteye gitmemeye karar veriyor. Evleneceği kadını gören delikanlı başkasına bakmayıp beklemeye koyuluyor. Kendini Zürih'te yargıç cüppesiyle gören bir avukat Bern'deki işini bırakıveriyor. Geleceği görmüşken şimdiyi sürdürmenin ne manası var zaten?

Görüşüne kavuşanlar için bu dünya, başarı dünyası. Sonunda kariyere dönüşmeyen projeye ender rastlanıyor. Yazgıdaki kente varmayan pek az seyahat yapılıyor. Gelecekte arkadaşı olmayacak arkadaş edinene çok az rastlanıyor. Boşa giden, harcanan tutku yok gibi...

Görüşüne henüz kavuşmamışlar içinse bu dünya, atıl belirsizlik dünyası. İnsan gelecekteki mesleğini bilmeden nasıl girebilir bir üniversiteye? Spitergasse'de daha iyi iş yapabilecekken Marktgasse'de nasıl eczane açılır? Sadık kalmayabilecek bir erkekle nasıl sevişir bir kadın? Bu durumdakiler günün çoğunu uyuyup görülerinin gelmesini bekleyerek geçiriyorlar...

Haliyle, bu gelecekte parçalar dünyasında çok az risk göze alınıyor. Geleceği görenlerin riske atılması gerekmezken, görmeyenler de herhangi bir riske girmeden görülerini bekliyorlar.

Geleceğe tanıklık etmiş birkaç kişi, geleceğin gerçekleşmemesi için var güçleriyle uğraşıyor. Kendini Lucerne'de avukatlık yaparken gören bir adam işi gücü bırakıp bahçıvanlığa girişiyor. Babasının kısa süre sonra kalp hastalığından yaşamını yitireceğini gören bir genç, babasını alıp maceralı bir tekne yolculuğuna çıkıyor. Genç bir kadın, başkasıyla evleneceğini görmesine rağmen adamın tekine âşık oluyor. Böyleleri tan vakti balkona çıkıp geleceğin değiştirilebileceğini, bin farklı geleceğin mümkün olduğunu haykırıyorlar. Zamanla bahçıvan düşük kazancından beziyor ve Lucerne'de avukatlığa başlıyor. Baba kalpten gidiyor ve oğlu, adamcağızı rahat yatağında kalmaya zorlamadığı için kendinden nefret ediyor. Sevgilisi genç kadını terk ediyor ve genç kadın, kendisini ıstırap ve yalnızlığa mahkûm edecek adamla evleniyor...

Aksak zamanlı bir dünyada kim daha iyi yaşar? Geleceği görüp sadece tek bir hayatı yaşayanlar mı? Yoksa geleceği görmeyip hayatı yaşamayı bekleyenler mi? Yoksa geleceği reddedip iki ayrı hayatı yaşayanlar mı?

29 Mayıs 1905

Bu dünyaya aniden itiliveren bir erkek veya bir kadın evlerden ve binalardan kaçınmak zorunda kalacak. Her şey hareket halinde çünkü burada: Tekerlekli evler ve apartmanlar, sakinleri

pencerelerinden haykırırken Bahnhofplatz'dan geçip Marktgasse'nin dar sokaklarına dalıyor. Postane Postgasse'de kalmak yerine tren misali raylar üzerinde kenti geziyor. Bundeshaus da Bundesgasse'de sakin durmuyor. Her yerde motorların ve hareketin vınlamaları ve kükremeleri... Gün ışıırken evinden çıkanlar koşturarak işyerlerini yakalıyor, koşturarak merdivenlerine seğirtiyor, dairesel itkideki masalarında çalışıyor, gün sonunda dörtmala eve dönüyor... Kimse elde kitap ağaç gölgesinde oturmuyor, kimse göle taş atıp yayılan halkaları seyre dalmıyor, kimse kırlarda uzanıp keyif çatmıyor. Kimse durmuyor.

Bu hız takıntısı niye peki? Bu dünyada zaman hareket edenler için daha yavaş geçiyor çünkü. Haliyle herkes zaman kazanmak için yüksek hızda hareket ediyor.

Hız etkisi içten yanmalı motorların icadına ve hızlı taşımacılık başlayana dek fark edilmemiş bu dünyada. 8 Eylül 1889 tarihinde Surrey'den Bay Randolph Whig kayınvalidesini motorlu yeni arabasıyla Londra'ya yüksek hızda götürmüştü. Londra'ya hesapladığının yarı süresinde ulaştığını büyük bir zevkle fark eden Whig başına geleni incelemeye karar vermiş. Yaptığı araştırmalar yayınlandıktan sonra hiç kimse bir daha yavaş gitmemiş.

Vakit, nakit anlamına geldiğinden sadece maddi gerekçeler tek başlarına her borsa şirketinin, her bakkalın rakipleri karşısında avantaj elde etmek için sürekli mümkün en yüksek hızda hareket etmesi gereğini emrediyormuş. Bu tarz binalara devasa motorlar takılmış ve bir daha hiç durmamışlar. Motorları ve şaftları içlerinde barındırdıkları insan ve malzemeden çıkan sesleri fazlasıyla bastırmış.

Aynı şekilde evler de sırf ebat ve mimarilerine değil, hızlarına da bakılarak satılır olmuş. Çünkü bir ev ne kadar hızlı hareket ederse içindeki saatler o kadar yavaş çalışıyormuş ve haliyle evin sakinlerine daha fazla zaman kalıyormuş. Hızına bağlı olmak kaydıyla, hızlı bir evde oturan bir insan bir günde komşusuna nazaran dakikalar kazanabiliyormuş. Bu hız takıntısı, değerli zamanın uykuda yitirilebileceği veya kazanılabileceği gecelere de taşınmış. Geceleri sokaklar, her daim ölümcül sonuçlar doğuran çarpışmaları önlemek üzere ışıkları açık evlerle parıldıyormuş. Geceleri insanlar düşlerinde hız, gençlik ve fırsatlar görüyormuş.

Bu hız dünyasında bir olgu ancak yavaştan fark edilmiş. Mantıksal totolojiye göre hareketsel etki tümüyle göreliymiş: Çünkü sokakta iki insan birbirinin yanından geçtiğinde her biri diğerini, tıpkı trende giden bir insanın pencereden ağaçları hızla geçiyor algılaması gibi, hareket halinde algıliyormuş. Haliyle iki kişi sokakta birbirinin yanından geçtiğinde her biri, diğerinin zamanını daha yavaş geçiyor, her biri diğerini zaman kazanır görüyormuş. Çıldırııcıymış bu karşılıklılık hali. Daha çıldırııcıysa insan bir mahalleden ne denli hızla geçerse, mahallenin daha hızlı hareket ediyor görünmesiymiş.

Hayal kırıklığına uğrayıp morali bozulan kimileri bunun üzerine pencerelerinden dışarı bakmayı

bırakmış. Perdeler kapandıktan sonra ne hızda gittiklerini, komşuları ve rakiplerinin ne hızda hareket ettiklerini hiç bilmemişler. Sabah kalkmış, yıkanmış, salam-ekmek yemiş, masalarında çalışmış, müzik dinlemiş, çocuklarıyla konuşmuş, mutlu-mesut yaşamışlar.

Kimileri sırf kendi başına atıl durduğu için Kramgasse'deki dev saat kulesinin gerçek zamanı tuttuğunu öne sürüyor bu aralar. Başkalarıysa Aare nehrinden veya bir buluttan bakıldığında dev saat kulesinin dahi hareket halinde olduğunun altını çiziyor...

Ara

Einstein ile Besso, Amthausgasse'deki bir kahvede oturuyor. Öğlen saatleri; Besso arkadaşını ofisten çıkıp hava almaya ikna etmiş.

“İyi görünmüyorsun pek,” diyor Besso.

Einstein, neredeyse utanmış gibisinden omuz silkiyor. Dakikalar akıp gidiyor. Ya da belki sadece saniyeler...

“İlerleme kaydediyorum,” diyor Einstein.

Arkadaşının gözlerini çevreleyen karanlık halkalara endişeyle bakan Besso, “Belli,” diyor. Einstein'ın yine yemeden içmeden kesilmiş olması da mümkün. Besso, aynı Einstein gibi ama bambaşka bir nedenle görüldüğü günleri hatırlıyor. Zürih'teydi o zaman; babası aniden, kırklı yaşlarının başlarında ölüvermişti. Babasıyla bildi bileli bir türlü geçinememişti ve birdenbire kedere ve vicdan azabına boğulmuştu Besso. Araştırmalarını yarıda bırakmıştı. Şaşırtıcısı, Einstein arkadaşını derhal yanına almış ve bir ay boyunca başından ayrılmadan bakmıştı.

Besso, Einstein'a bakıyor ve keşke yardım edebilsem, diyor. Ama tabii Einstein yardım falan gereksinmiyor. Besso'nun nazarında Einstein ıstıraptan arınmış bir insan: kendi bedeniyle ve dünyayla hiç ilgilenmiyormuş görünüyor.

“İlerleme kaydediyorum,” diyor Einstein bir kez daha. “Sırları çözeceğim galiba. Lorentz'in makalesini gördün mü? Masana bırakmıştım.”

“Çirkin.”

“Evet. Çirkin ve üstünlük. Doğru olması mümkün değil. Elektromanyetik deneyler bize çok daha temel bir şey söylüyor.” Einstein bıyığını kaşıyor ve masadaki krakerleri iştahla atıştırıyor.

İki arkadaş bir süre hiç konuşmuyor. Einstein uzaklarda ve öğlen pusunda zor bela görünen Bern Alplerini seyrederken, Besso kahvesine dört şeker atıyor. Einstein aslında Alplerden öteye, uzaya bakıyor. Kimi zaman bu tür uzağa bakışlar yüzünden migren ağrıları çekiyor ve yeşil örtülü divanına uzanıp gözlerini kapamak zorunda kalıyor.

“Anna, haftaya Mileva’yla birlikte akşam yemeğine gelmenizi istiyor,” diyor Besso. “Gerekirse bebeği de getirebilirsiniz.” Einstein başıyla onaylıyor.

Besso bir kahve daha içiyor, yan masalardan birindeki bir kadını fark ediyor ve gömleğini beline sokuşturuyor. Galaksileri seyre dalmış arkadaşı kadar dağınık üstü-başı. Geçmişte defalarca bu halini görmüşlüğüne rağmen Einstein için endişeleniyor Besso. Akşam yemeği belki havasını dağıtır, diye düşünüyor.

“Cumartesi gecesi,” diyor Besso.

“Cumartesi gecesi işim var,” diyor Einstein aniden. “Ama Mileva’yla Hans Albert gelebilirler.”

Besso gülerek, “Cumartesi, akşam sekizde,” diyor. Arkadaşının ne demeye evlendiğini hiç anlamıyor Besso. Einstein da açıklayamıyor bu durumu zaten. Bir defasında Mileva’nın en azından ev işlerini halledeceğini umduğunu ama öyle çıkmadığını söylemişti. Ama yataklar eskisi gibi dağınık, çamaşırlar pis, bulaşık hep yığılıydı. Ayrıca bebeğin doğumuyla ıvır-zıvır işler daha da artmıştı.

“Rasmussen uygulamasına ne diyorsun?” diye soruyor Besso.

“Santrifüj şişesi mi?”

“Evet.”

“Şaft işe yararlığını engelleyecek denli titreşecek,” diyor Einstein. “Ama zekice bir fikir. Kendi eksenini kendi bulacak esnek bir altlıkla iş yapar bence.”

Besso söylenenin ne anlama geldiğini biliyor. Einstein oturup kendi tasarımını yapacak ve para hatta isim hakkı dahi talep etmeden Rasmussen’e yollayacak... Einstein’ın önerilerinden faydalanan şanslıların çoğu patent başvurularını kimin gözden geçirip düzelttiğini bilmiyor. Einstein’ın takdir görmekten hoşlanmaması falan da söz konusu değil: birkaç sene evvel Fizik Yıllığı’nın ilk makalesini içeren sayısını gördüğünde tam beş dakika boyunca horoz misali ötmüştü mesela.

2 Haziran 1905

Çürüyüp kararmış bir şeftali çöpten alınıp masaya konarak pembeleşmeye bırakılıyor. Pembeleşiyor, sertleşiyor; bir alışveriş torbasıyla manava götürülüyor, tezgâha konuyor, alınıyor, kasalanıyor, pembe çiçekli ağacına geri götürülüyor.

Bu dünyada zaman tersine akıyor.

Yaşlı mı yaşlı bir hanım neredeyse kıpırtısız, sandalyesinde oturuyor; yüzü şiş ve kıpkırmızı; gözleri hemen hiç görmüyor, kulakları hemen hiç duymuyor; nefesi kaldırımında hışırdayan kuru yapraklar gibi. Yıllar geçiyor. Pek az kişi geliyor ziyaretine. Kadıncağz peyderpey güçleniyor; daha fazla yemeye başlıyor. Yüzündeki derin çizgiler kayboluyor. Sesleri, müziği duyuyor. Bulanık gölgeler ışıklanmaya başlıyor, çizgiler masalara, sandalyelere, yüzlere dönüşüyor. Kadın yavaştan minnacık evinden çıkmaya başlıyor; pazara gidiyor, arada bir arkadaşlarına uğruyor, hava iyiymen kahvelere oturup çay içiyor. En alt çekmecesinden yün ve şişlerini çıkarıyor. Yaptığından hoşlandığında gülümsüyor. Derken günün birinde kocası, yüzü bembeyaz getiriliyor eve. Saatler içinde yanakları pembeleşiyor, kalkıyor, toparlanıyor, konuşuyor. Ev, yuvaya dönüşüyor. Birlikte yemekler yiyor, fıkralar anlatıyor, gülüyorlar. Gezilere çıkıyor, dostlarını ziyaret ediyorlar. Kadının ak saçları, kahverengili siyaha dönüşüyor, sesi yeni tonlarla çınlıyor. Lisedeki emeklilik partisine katılıyor, ardından tarih öğretmenliğine başlıyor. Öğrencilerini seviyor, derslerden sonra oturup öğrencileriyle tartışmalar yapıyor. Öğlen tatillerinde ve geceleri kitap okuyor. Arkadaşlarıyla buluşuyor, tarih sohbetleri yapıyor, güncel olayları konuşuyor. Kocasının eczanesinde muhasebe defterlerine yardım ediyor, dağ eteklerinde yürüyüşe çıkıyor, sevişiyorlar. Teni yumuşuyor, saçları uzuyor, göğüsleri dirileşiyor. Kocasını ilk defa üniversite kütüphanesinde görüyor, bakışlarına karşılık veriyor. Üniversiteye gidiyor, ebeveyni ve kız kardeşinin sevinç gözyaşları eşliğinde liseden mezun oluyor. Ebeveyniyle birlikte oturuyor, annesiyle evlerinin yanındaki koruda yürüyüşlere çıkıyor, bulaşıklara yardım ediyor. Kardeşine masal okuyor, yatmadan önce kendisine masal okunuyor, küçülüyor. Emekliyor. Altı değiştiriliyor.

Orta yaşlı bir adam, Stockholm'deki kocaman bir salonun sahnesinden elinde bir madalyayla iniyor. İsveç Bilimler Akademisi başkanıyla el sıkışıyor, Fizik Dalı'nda Nobel Ödülü kazanıyor, övgü dolu sözleri dinliyor. Bir anlığına alacağı ödülü düşünüyor. Düşünceleri hızla yirmi yıl sonrasına, elinde sadece kalem ve kâğıtla çalışacağı ufacık odaya kayıyor. Gece-gündüz demeden çalışacak, pek çok sefer yanlış yerden başlayacak, çöp kutusunu başarısız denklem zincirleri ve mantıksal dizilerle dolduracak. Ama bazı geceler masasına Doğa hakkında kimsenin bilmediği bir şeyler öğrendiğini, ormana daldığını ve ışığa ulaştığını, değerli sırları ele geçirdiğini bilerek oturacak. Böyle akşamlarda yüreği, âşık olmuşçasına gümbürdeyecek. O heyecan beklentisi, genç olduğu, henüz tanımadığı ve hata yapmaktan korkmadığı o dönemler, Stockholm'deki büyük salonda oturmuş, başkanın adını söylemesini beklerken omuzlarına çöküyor, eziyor.

Bir adam arkadaşının mezarı başında dikiliyor, tabutun üstüne bir avuç toprak atıyor, soğuk Nisan yağmuru yüzüne vuruyor. Ağlamıyor ama. Arkadaşının akciğerlerinin güçlü olacağı, yatağından çıkacağı ve güleceği, birlikte bira içecekleri, yelken açacakları, sohbet edecekleri günleri bekliyor. Özellikle bir günü, gelecekte hatırladığı bir günü, arkadaşıyla oturup sandviç yedikleri ve arkadaşına yaşlanmaktan ve sevilmemekten korktuğunu anlattığı ve arkadaşının, pencereden yağmur damlaları süzülürken hafifçe kafa salladığı günü bekliyor.

3 Haziran 1905

İnsan ömrünün tek bir gün sürdüğü bir dünya hayal edin... Ya kalp atışları ve soluklar tüm bir yaşam süresinin, dünyanın kendi eksenini etrafında tek bir dönüşü süresine sığacağı kadar hızlandırılmış ya da dünyanın kendi eksenini etrafında dönüşü, tek bir dönüşün tüm bir ömre denk geleceği şekilde yavaşlatılmış... İki açıklama da geçerli ve mümkün. Her ikisinde de bir insan tek bir günde doğumu ve tek bir gün batımı görüyor.

Bu dünyada kimse mevsim değişimlerine tanıklık edecek kadar yaşamıyor. Mesela herhangi bir Avrupa ülkesinde, Aralık ayında doğmuş bir kişi hayatı boyunca hiç sümbül, leylak, yıldızçiçeği, siklamen, kardelen görmüyor; yaprakların kırmızıya ve altın sarısına dönüşüne hiç tanıklık etmiyor, cırcır böceklerinin ve bülbüllerin seslerini hiç duymuyor. Aralık'ta doğan kişi soğukta yaşıyor. Aynı şekilde, Temmuz'da doğan bir insan asla bir kar tanesinin yanına konuşunu, donmuş nehrin kristallerini görmüyor, taze karda çizme gıcırtısını duymuyor. Temmuz ayında doğan insanlar sıcak yaşıyorlar hayatlarını. Mevsimler ancak kitaplardan öğreniliyor.

Bu dünyada hayat ışıkla planlanıyor. Gün batımında doğan bir insan ömrünün ilk yarısını karanlıkta geçiriyor; dokumacılık veya saatçilik gibi kapalı mekânlarda yapılan meslekleri öğreniyor, bol okuyor, entelektüelleşiyor, fazla yiyor, uçsuz bucaksız açık alanlardan korkuyor, gölgelerle dostluk kuruyor. Gündoğumunda dünyaya gelenlerse çiftçilik veya duvarcılık türü açık hava mesleklerini öğreniyor, bedenen güçleniyor, kitaplardan ve zihinsel projelerden uzak duruyor, ışıldıyor, özgüven kazanıyor, hiçbir şeyden korkmuyor.

Hem gündoğumunda doğanlar hem gün batımında doğanlar ışık değiştiğinde bocalıyor. Gün doğduğunda, gün batımı doğumlular aniden ortaya çıkan ağaçlar, denizler ve dağlar karşısında eziliyor; güneşli gözlerini karartıyor; evlerine kaçıyor, pencerelerini örtüyor, ömürlerinin kalanını loş ışıktaki geçiriyor. Güneş battığında gündoğumu doğumlular gökteki kuşların, denizin katmanlı mavi tonlarının, bulutların hipnotize edici geçişlerinin ortadan kayboluvarmesine ağlıyorlar. Ağlıyor ve karanlık kapalı mekân mesleklerini öğrenmeyi reddediyor, yere uzanıyor ve bakışlarını yukarı dikerek

bir zamanlar gördüklerini görmeye çabalıyorlar.

İnsan ömrünün tek bir gün sürdüğü bu dünyada zaman, kedilerin tavan arasındaki seslere kulak kabartışı misali dikkatle kovalanıyor. Yitirilecek zaman yok çünkü. Doğum, öğretim, aşk meseleleri, evlilik, meslek, yaşlılık, hepsi güneşin tek bir yolculuğuna, ışığın tek bir geçişine sıkıştırılmak zorunda. Sokakta karşılaşanlar hafif bir selam verip koşturarak uzaklaşıyor. Evlerde karşılaşanlar kibarca hal hatır sorup alelacele işlerine bakıyor. Kahvelerde buluşanlar gergin bakışlarla gölgelerin hareketini izliyor ve fazla oturamıyor. Hayat mevsimde tek bir an çünkü. Tek bir kar yağışı. Tek bir güz günü. Hayat, kapanan bir kapının gölgesinin kırılğan, keskin kenarı. Hayat kol ve bacakların kısacık bir hareketi...

Yaşlılık ister aydınlık, ister karanlıkta gelip çattığında, insanlar kimseyi tanımadıklarını fark ediyorlar. Zamanları olmamış çünkü. Ebeveynler öğlen veya gece yarısı ölüp gitmiş. Ablalar, ağabeyler, kardeşler gelen fırsatları yakalayabilmek için uzaklara taşınmış. Arkadaşlar güneşin değişen açılarıyla değişmiş. Evler, kentler, işler, âşıklar, hepsi bir güne sıkıştırılmış bir ömre göre ayarlanmış. Yaşlanan insan hiç kimseyi tanımıyor yani. İnsanlarla konuşuyor ama hiçbirini bilmiyor, tanımıyor. Yaşamı sohbet parçalarına, insanlara dair unutulmuş parçalara bölünmüş. Yaşamı alelacele yaşanmış, pek az kişinin tanıklığında geçmiş sahnelere bölünmüş. Yatağında oturuyor, banyoda akan suyu dinliyor, kafasından hariç bir yerlerde bir şeylerin gerçekten var olup olmadığını düşünüyor. Anasının kucacı var olmuş muydu sahiden? Okuldaki arkadaşıyla giriştiği neşeli rekabet yaşanmış mıydı? Sevişmenin içindeki ilk kıpırtısı hissedilmiş miydi gerçekten? Sevdiği kadın var olmuş muydu? Neredeydiler şimdi peki? Yatağında oturuyor, musluktan akan suyu dinliyor ve ışıktaki değişimi belli belirsiz fark ederken neredeler, diye düşünüyor...

5 Haziran 1905

Mekânın tasvirine ve nehirlerin, ağaçların, binaların, insanların görünüşlerine bakınca hepsi sıradan görünüyor. Aare doğuya kıvrılıyor; üstü patates ve şekerpancarı yüklü teknelerle dolu. Alplerin etekleri kızılçamlarla bezeli; koni biçimlere mahkûm dallar, şamdan mumları misali göğe bakıyor. Nehre bakan Aarstrasse'deki üç katlı, kırmızı tuğla damlı ve oval pencerele evler sessizce bekliyor. Marktgasse'deki dükkâncılar gelen-geçene el ediyor, ince işlemeli mendillerini, zarif saatlerini, domateslerini, ekmeklerini satmaya çabalıyor. İsli et kokusu caddeleri sarmalıyor. Kramgasse'ye bakan balkonlarında bir adamla bir kadın dikiliyor, tartışıyor ve tartışırken gülümsüyorlar. Bir genç kız, Kleine Schanze'deki bahçeden yavaş adımlarla geçiyor. Postanenin kocaman kırmızı kapısı açılıyor, kapanıyor, açılıyor, kapanıyor. Bir köpek havlıyor.

Ama herhangi bir kimsenin gözlerinden bakıldığında manzara bambaşkalaşıyor. Mesela Aare

kıyısına oturmuş bir kadın teknelerin, sanki buzda paten yapıyormuşçasına hızla geçtiklerini görüyor. Oysa bir başkasına tekneler ağır aksak gidiyormuş, nehirdeki tek bir dönemeci koca bir öğleden sonra boyunca anca alıyormuş gibi geliyor. Aarstrasse'deki bir adam nehre bakıyor ve teknelerin önce ileri, sonra geri gittiklerini keşfediyor.

Bu tutarsızlıklar başka yerlerde de yineleniyor. Mesela tam şu anda bir eczacı, öğlen yemeğinden sonra Kochergasse'deki dükkânına dönüyor. Gördüğü manzaraysa şöyle: iki kadın el kol sallayıp hararetle ve söylediklerini kestiremeyeceği hızla konuşarak yanından geçiyor. Bir avukat sokağın karşısına geçiyor, kim bilir neredeki randevusuna koşturuyor; kafası ufak hayvanlarınkı gibi sağa-sola sallanıyor. Çocuğun tekinin balkonundan fırlattığı bir top, zor bela görünür bir bulanıklıkla mermi misali havayı yararak yere iniyor. Pencerelerinden az evvel sokağa göz atan 82 numaranın sakinleri evlerinin içinde odadan odaya geçiyor, bir anlığına oturuyor, yemeklerini bir dakikada tıkıştırıyor, kayboluyor, beliriyorlar. Yukarıda bulutlar toplanıyor, ayrılıyor, art arda alınıp verilen solukların hızıyla yine toplanıyor, yine ayrılıyor.

Sokağın öteki ucundaysa fırıncı aynı manzarayı izliyor. İki kadının sokakta keyfe keder dolaştıklarını, durup bir avukatla konuştuklarını, ardından yollarına devam ettiklerini görüyor. Avukat 82 numaraya giriyor, bir sofraya çöküp öğlen yemeğini yiyor, pencereye gidiyor, sokaktaki bir çocuğun fırlattığı topu yakalıyor.

Kochergasse'deki bir sokak lambası altında duran bir adamaysa olayların hiçbir hareketi yok görünüyor. İki kadın, bir avukat, bir çocuk, bir top, bir apartman dairesinin içi parlak gün ışığında yapılmış bir resim gibi.

Her türlü olay dizisi için aynısı geçerli çünkü bu dünyada zaman, bir duyu.

Zamanın görme veya tat alma misali bir duyu olduğu bir dünyada bir sahneler dizisi, gözlemcinin geçmiş tarihine bağlı olarak hızlı ya da yavaş, bulanık veya net, tatlı veya tuzlu, nedensel veya nedensiz, düzenli ya da gelişigüzel olabilir. Amthausgasse'de filozoflar zamanın gerçekte insan algısı dışında var olup olmadığını tartışıyorlar. Kim bir olayın hızlı mı yavaş mı, nedensel mi ya da nedensiz mi, geçmişte mi yoksa gelecekte mi yaşandığını söyleyebilir? Herhangi bir olayın olduğunu kim söyleyebilir hatta? Filozoflar gözleri yarı kapalı oturuyor, zaman estetiklerini kıyaslıyorlar.

Bazıları zamansal duyudan yoksun doğuyor. Haliyle mekânsal algıları eziyet verici ölçüde keskinleşiyor. Upuzun otların arasına yatıyor, dünyanın her yanından şair ve ressamlarca sorgulanıyorlar. Baharda ağaçların tam yerlerini, Alplerdeki karın şeklini, kiliseye vuran güneş ışığının açısını, yosun tutan yerleri, nehirlerin konumlarını, sürüdeki kuşların uçuş düzenlerini betimlemeleri için yakarılıyor bu zaman-sağırlarına. Ama zaman-sağıruları bildiklerini anlatamıyorlar. Çünkü konuşmak, zaman dâhilinde sarf edilen bir sözcükler dizisini gerektiriyor.

9 Haziran 1905

Diyelim ki insanlar fani değil; ebediyen yaşıyorlar.

Tuhaftır, her kentte nüfus ikiye ayrılıveriyor: Sonralar ve Şimdiler.

Sonralar üniversiteye başlamak, ikinci bir dil öğrenmek, Voltaire veya Newton okumak, işlerinde terfi koalamak, âşık olmak, aile kurmak için aceleye gerek olmadığını biliyor. Tüm bunlar için sonsuz zaman var çünkü. Sonsuz zamanda her şey başarılabilir, her şeye ulaşılabilir. Haliyle, her şey bekleyebilir. Hatta aceleci eylemler hatalara yol açıyor. Hem kim bu mantığı tartışabilir? Sonraları herhangi bir dükkân ya da caddede şıp diye tanımak kolay. Gevşek, rahat adımlarla yürüyor, üstlerinden dökülen giysiler giyiyorlar çünkü. Buldukları herhangi bir dergiyi okumaktan, evlerinde mobilyaların yerlerini değiştirmekten ya da bir sohbe, ağaçtan süzölen güz yaprağı misali sızıvermekten haz duyuyorlar. Sonralar kahvelerde oturup kahvelerini yudumluyor ve yaşamda olabilecekleri tartışıyor.

Şimdiler sonsuz yaşamda hayal edebilecekleri her şeyi yapabileceklerini fark ediyor. Sonsuz sayıda meslek edinecek, sonsuz kere evlenecek, siyasetlerini sonsuz defa değiştirecekler. Her biri avukat, duvarcı, yazar, muhasebeci, ressam, doktor, çiftçi olacak. Şimdiler sürekli yeni kitaplar okuyor, yeni meslekler, yeni diller öğreniyor. Yaşamın sonsuzluklarını, sınırsızlığını tadabilmek için erkenden işe girişiyor ve asla yavaşlamıyorlar. E, kim tartışabilir mantıklarını zaten? Şimdileri fark etmek çok kolay: onlar kahvelerin sahipleri, onlar öğretmen, onlar doktor, onlar hemşire, siyasetçi... Onlar oturduklarında mütemadiyen bacıklarını sallayanlar... Ardışık yaşamlarda, hiçbir şey kaçırmama hevesiyle ilerliyorlar. İki Şimdi Zähringer Çeşmesi'nin altıgen havuzu başında karşılaştığında hemen uzmanlaştıkları yaşamları kıyaslıyor, bilgi değiş tokuşuna giriyor ve kollarındaki saatlere göz atıyor. İki Önce aynı yerde karşılaştığındaysa geleceği düşünüyor ve kavis çizerek akan suyu seyre dalıyor.

Şimdilerle Sonraların ortak bir noktası var. Sonsuz yaşam demek, sonsuz sayıda akraba demek. Ne dedeler ne de dedelerin dedeleri, dedelerin halaları, amcaların amcaları, büyük-büyük amcaların amcaları ölüyor. Oğullar asla babaların gölgesinden kurtulamıyor. Kızlar da annelerin. Kimse kendi başına kalamıyor, kendini bulamıyor.

Mesela adamın biri tutup bir iş kurmaya kalktığında, hatalarından ders almak için babalarına, dedelerine, dedelerinin babalarına, dedelerinin dedelerine ve ötesine danışmak zorunda hissediyor kendini. Hiçbir yeni iş girişimi yeni değil çünkü. Aile ağacındaki birileri mutlaka yapılacak işlerden

birini denemiş. Hatta her şey, ne varsa hepsi başarılmış. Ama bedeli var... Çünkü bu dünyada başarıların çarpımı hevesin azalmasına bölünüyor.

Mesela bir kız, annesinin kılavuzluğuna başvurduğunda katıksız karşılık alamıyor. Annesi anneannesine, anneannesi kendi annesine, büyük-büyükanne kendi annesine ve ötesi ötesine danışmak zorunda kalıyor. Oğullar ve kızlar kendi başlarına kararlar alamadığı gibi sırdaş öğüt için ebeveynlerine başvuramıyorlar. Ebeveynler güven ve kesinlik kaynağı olmaktan çıkıyor. Milyon kaynak var çünkü.

Her eylemin milyon defa doğrulandığı yerde yaşam tereddütlüdür, belirsizdir. Nehirlerdeki açılır-kapanır köprüler tam kalkarlarken duruveriyor. Binaların dokuzuncu katları inşa ediliyor ama çatıları takılmıyor. Bakkalın zencefil, tuz, balık ve et stokları her fikir değişikliğinde, her danışmada, her öğütte değişiyor. Cümleler yarım kalıyor. Dğnlere birkaç gün kala atılıveriyor nişanlar. Sokaklarda ve caddelerde insanlar kafalarını çevirip izleyen var mı diye bakıyorlar arkalarına...

Ölümsüzlüğün bedeli bu... Kimse bütün olamıyor. Kimse zgr olamıyor. Zamanla kimileri yaşamanın tek yolunun ölmek olduğunda karar kılıyor. Ölümde insan geçmişin yükünden kurtuluyor çünkü. Bu birkaç kişi, sevgili akrabalarının bakışları altında, sonsuz yaşamlarını sonlandırabilmek için kendilerini Constance Gl'nün sularına ya da Monte Lema'nın tepesinden aşağı atıyor. Böylelikle sonlu, sonsuzu fethediyor; milyon gz gzszlğ, milyon kar yağışı karsızlığa, milyon öğüt hiçe boyun eğiyor.

10 Haziran 1905

Zamanın bir nicelik değil, yükselen ay ağaçlara değdiğinde gecenin ışıldaması misali bir nitelik olduğunu varsayalım. Yani zaman var, var ama ölçülemiyor olsun.

Tam şu anda bir kadın Bahnhofplatz'ın ortasında dikilmiş, bir adamı bekliyor. Adam bir süre önce kadını Fribourg'a giden bir trende görmüş, kadına tutulmuş ve birlikte Grosse Schanze bahçelerine gitmeyi teklif etmiş. Kadın sesindeki ivedilikten ve bakışlarından adamın kısa süre içinde demek istediğini anlamış. Yani adamı, elinde bir kitapla vakit geçirerek, sabırsızlanmadan bekliyor şimdi. Bir süre sonra, belki ertesı gün geliyor adam; kol kola giriyor, bahçeleri geziyor, lalelerin, gllerin, leylakların arasında dolaşıyor, ölçülemeyen bir zaman boyunca sedirden bir bankta oturuyorlar. Işıktaki değişimden, göğün kıızıla kesişinden fark edilen akşam kyor. Gllerle bezeli ufak bir patikadan geçip tepedeki bir lokantaya ulaşıyorlar. Peki, birliktelikleri ömür boyu mu yoksa anlık mı? Ta en baştan beri mi birlikteler yoksa birkaç saniyeden beri mi? Kim söyleyebilir?

Adamın annesi, lokantanın sürme pencerelerinden oğlunu kadınla otururken görüyor. Kollarını kavuşturup söyleniyor çünkü oğlunun eve gelmesini istiyor. Oğlunu çocuk olarak görüyor. Evde yaşadığından, babasıyla saklambaç oynadığından, kucakta yatağa taşınırken anneciğinin sırtını okşadığından bu yana zaman geçmiş mi hiç? Anne lokanta penceresinden mum ışığında oğlunun çocuksu gülüşünü görüyor ve hiç zaman geçmediğinden, oğlunun, çocuğunun evde olması gerektiğinden emin oluyor. Kollarını kavuşturup dışarıda beklerken oğlu içeride, akşamın mahremiyetinde, tanıştığı kadının mahremiyetinde hızla yaşıyor.

Aarbergasse'de, yolun karşısında iki adam, bir ilaç nakliyesi hakkında tartışıyor. Alıcı kızgın çünkü raf ömürleri kısa ilaçlar eskimiş ve bozuk gelmişler. Epeydir hatta tren istasyonunda epeydir, Spitalgasse 27 numarada oturan kır saçlı hanımın gidiş gelişleri boyunca, Alplerde onca ışık değişimi boyunca, havanın sıcaktan soğuğa, soğuktan nemliye dönüşümü boyunca beklemiş ilaçları. Gönderici, kısa boylu, tombalak, bıyıklı bir adam. Hakarete maruz kaldığı kanaatinde. Daha pazarda kepenkler açılırken Basel'deki fabrikasında kutuladığını söylüyor ilaçları. Kutuları trene, bulutlar henüz sözleşmenin imzalandığı andaki konumlarındayken taşımış. Daha ne yapayım, diyor.

Zamanın ölçülemediği bir dünyada ne saat ne takvim ne de belirlenmiş, kararlaştırılmış randevu söz konusu. Olayları zaman değil, başka olaylar tetikliyor. Bir evin inşası taş ve keresteler inşaat alanına geldiğinde başlıyor. Taşocağı, ocak sahibi paraya gereksinim duyduğunda teslimat yapıyor. Avukat, Yüksek Mahkeme'deki davasına, kızı kelleşmesi hakkında şaka yapınca gidiyor. Bern Lisesi'nde eğitim, öğrenciler sınavlarını başarıyla geçince sona eriyor. Trenler Bahnhofplatz'daki istasyondan vagonları yolcuyla dolunca kalkıyor.

Zamanın nitelik olduğu dünyada olaylar göğün rengiyle, Aare'deki sandalcıların ses tonlarıyla, birisi bir odaya girdiğinde duyulan sevinç veya korkuyla kaydediliyor. Bir bebeğin doğumu, bir icadın patenti, iki kişinin buluşması zamanda, saat ve dakikalar tarafından sabitlenen noktalar değil. Bunun yerine olaylar imgelemin uzayında kayıp gidiyor, bir bakışla, bir arzuyla somutlanıyor. Aynı şekilde, iki olay arasındaki zamanın uzunluğu zıt olayların arka planına, ışığın şiddetine, ışık ve gölge derecelerine, olaya katılanların bakışlarına bağlı.

Kimileri zamanı nicelleştirmeye, incelemeye, kesip içini açmaya kalkışıyor. Taşa dönüşüyor böyleleri. Köşe başlarında buz gibi, sert ve ağır donakalıyorlar. Neden sonra bu heykeller taş ocağına götürülüyor; taş ustası paraya ihtiyaç duyduğunda bu heykelleri eşit parçalara bölüyor, inşaatlara satıyor.

Kramgasse ile Theaterplatz'ın birleştiği kőşede altı mavi masalı, şefin servis penceresine mavi petunyalar dizili kőçük bir kaldırım kahvesi var ve buraya oturan Bern'i tümőyle görőp duyabilir. Kramgasse'nin kemerleri arasında dolanan, konuşan ve kumaş yahut saat veya taręın alan insanlar... Kochergasse'deki ilkokuldan sabah teneffőőü için ęıkımıř, Aare kıyısına inen sokaklardan birinde őęretmenlerinin peşinden tek sıra halinde yőrőyen sekiz yaşlarında ęocuklardan bir grup... Nehrin hemen başındaki bir atőlyeden tembelce yőkselen duman... Zähringer ęeřmesi'nin fiskiyelerinden kőpőkleriyle akan su... Kramgasse'deki, ęeyrek başını vuran dev saat...

Kentin ses ve kokularına duyularını bir anlığına kapayabilenler mőthiř bir manzara görőyor: Kochergasse'nin köşesinde iki adam vedalaşmaya ęabalıyor ama birbirlerini bir daha hiç göremeyeceklermiş gibi ayrılamıyorlar. Vedalaşıyor, ayrı yőnlere yőrőmeye başlıyor, derken alelacele geri dőnőp birbirlerine koşarak kucaklaşıyorlar. Hemen berilerinde orta yaşlı bir hanım, minik havuzlu bir ęeřmenin kenarına oturmuş, ağlıyor. ęeřmenin taşını öyle sıkı tutuyor ki sararmış parmaklarından kan ęekiliyor; umutsuz bakışları yerde. Yalnızlığında, bir daha asla başkalarını göremeyeğine inananlardaki kalıcılık var. Sőveterli iki hanım, Kramgasse'de kol kola yőrőyor, geleğe dair hiçbir şey dőřőnemezmiřęesine boş vermişlikle gülőyorlar.

İçin aslı bu dőnya, gelecekten yoksun bir dőnya. Bu dőnyada zaman, hem geręeklikte hem dőřőncede şimdiki zamanda son bulan bir ęizgi. Bu dőnyada hiç kimse geleği hayal edemiyor. Duyular renk tayfının ardında yatanı algılayamadığından dolayı mor ötesinde renk görebilmek ne kadar imkânsızsa, bu dőnyada geleği hayal etmek de o kadar imkânsız. Gelecekten yoksun dőnyada iki dostun birbirinden her ayrılışı őlőm demek. Gelecekten yoksun dőnyada her yalnızlık nihai... Gelecekten yoksun dőnyada her gülőř, son gülőř... Gelecekten yoksun dőnyada şimdinin ötesinde hiğlik uzanıyor ve insanlar şimdiye, uğurumun kenarına asılır gibi tutunuyor.

Geleği hayal edemeyen insan, eylemlerinin sonuğlarını dőřőnemez. Haliyle kimileri bu yőzden eylemsizliğe kısıılıyor. Gün boyu yataklarından ęıkıyor; uyanıklar ama giyinmeye korkuyorlar. Kahve içip fotoğraflara bakıyorlar. Her bir eylemin hiğliğe gideğine aldırmayan, yaşamlarını planlayamayacaklarından endişelenmeyen kimileri sabah yataktan ęıkıyor. Andan ana yaşıyorlar ve bu yőzden her anları dolu. Daha başkalarıysa geleğin yerine geğmişi koyuyor. Her anıyı, yapılmış her eylemi, her neden ve sonucu ele alıp olayların kendilerini şimdiye, dőnyanın son anına, zaman denen ęizginin bitişine getirişine hayranlıkla bakıyorlar.

Altı kaldırım masalı ve camına petunyalar dizili kahvede geç ę bir adam, őnőnde kahvesi ve pastasıyla oturuyor. Boş bakışlarla caddeyi seyrediyor. Sőveterli iki kadını, ęeřmenin kenarındaki orta yaşlı hanımı, sőrekli vedalaşan iki arkadaşı görmőř. O otururken kentin őőtőne kapkara bir yağmur bulutu geliyor. Ama geç ę adam kalkmıyor masasından. Sadece şimdiyi hayal edebiliyor ve şimdi, şu anda hava karanlık ama yağmur yağmıyor. Kahvesini yudumlayıp pastasını yerken dőnyanın

sonunun kapkaranlık gelişine şaşıyor. Yağmur hâlâ yağmıyor; azalan ışık altında gözlerini kısarak gazetesine bakıyor, yaşamında okuyacağı son cümleyi okumaya çabalıyor. Derken yağmur başlıyor. Genç adam içeri giriyor, ıslanan ceketini çıkarıyor, dünyanın sonunun yağmurla gelişine şaşıyor. Pasta şefiyle yiyeceklerden konuşuyor ama yağmurun dinmesini beklemiyor çünkü hiçbir şey beklemiyor. Gelecekte yoksun dünyada her an dünyanın sonu çünkü. Yirmi dakika sonra fırtına bulutları uzaklaşıyor, yağmur diniyor ve hava açıyor. Genç adam masasına dönüyor, oturuyor ve dünyanın sonunun güneşli gelişine şaşıyor.

15 Haziran 1905

Nasıl uzaklara bakıldığında uzaysal yerimleri, yani evler, ağaçlar, doruklar görülüyorsa, bir başka yöne bakıldığında uzak geleceğe doğru bulanıklaşarak uzanan zamansal işaret noktaları, doğumlar, düğünler ve ölümler öyle görülebiliyor bu dünyada. Ve nasıl bir insan bir yerde kalmayı veya bir başka yere gitmeyi seçebiliyorsa, bu dünyadaki insanlar zaman eksenini boyunca hareketlerini seçebiliyorlar. Kimileri rahat, mutlu bir andan uzaklaşmaktan korkuyor: seçtikleri bir zamansal noktada kalıyor, aşına bir başka ana ancak ara sıra, sürünerek geçiyor. Kimileriye geçip giden hızlı olaylar zincirine hazırlanmaksızın pervasızca dalıyor geleceğe.

Zürich teknik üniversitesinde genç bir adamla hocası ufak bir kütüphanede oturmuş, alçak sesle gencin doktorası hakkında konuşuyor. Aralık ayı; beyaz mermer şömine yanıyor. Genç adamla hocası hesap kağıtlarıyla dolu yuvarlak bir masanın başında, gayet hoş meşe iskemlelerde oturuyorlar. Araştırmalar pek zorlu geçmiş. Geçen on sekiz ay boyunca genç adam hocasıyla her ay bu kütüphanede buluşmuş, profesörden kılavuzluk ve umut istemiş, gidip çalışmış ve bir ay sonra yeni sorularla gelmiş. Profesör her seferinde yanıtlar sunmuş. Bugün yine açıklamalar yapıyor. Hocası anlatırken genç adamın bakışları pencereden dışarı kayıyor, binanın yanındaki çamı tutan karı inceliyor ve doktorasını verdikten sonra kendisinin hayata tutunmayı nasıl becerebileceğini merak ediyor. Oturduğu yerde tereddütle birkaç dakika geleceğe adım atıyor, soğuk ve belirsizlikle ürperiyor. Derhal geri çekiliyor. Bu anda, sıcacık ateşin başında, hocasının sıcacık yardımının yanında kalmak çok daha iyi. Zamanda hareket etmemek çok daha iyi. Ve böylece ufak kütüphanedeki bu günde kalıyor genç adam. Arkadaşları gelip geçiyor, bu anda kalışına şöyle bir bakıyor ve kendi hızlarıyla geleceğe devam ediyorlar.

Bern kentinde, Viktoriastresse 27 numarada genç bir kız, yatağında yatıyor. Alt katta kavga eden ebeveyninin sesleri süzülüyor odasına. Kulaklarını kapatıyor ve komodininde duran bir fotoğrafa, çocukluğundan kalma, anne ve babasıyla birlikte plajda otururken çekilmiş fotoğrafa bakıyor. Odasının duvarlarından birine bitişik ceviz bir yazı masası var. Masada porselen bir kâse duruyor.

Duvarın mavi boyası çatlamış, kimi yerde soyuluyor. Yatağın ayakucunda yarısı dolu, açık bir valiz. Önce fotoğrafa, sonra zamana bakıyor genç kız. Gelecek el ediyor. Kararını veriyor; valizini toplamayı bitirmeden evden, yaşamının bu noktasından fırlıyor, dosdoğru geleceğe atılıyor. Hızla bir yıl, beş yıl, on yıl, yirmi yıl ileri gidiyor ve nihayet frene basıyor. Ama öyle hızlı gidiyor ki ellisine varana dek duramıyor. Gözünün önünden hızla geçtiklerinden olayları zor bela görebiliyor. Hamile bırakıp terk eden kel bir avukat... Bulanık üniversite yılları... Bir süreliğine Lozan'da oturduğu ufak daire... Fribourg'da bir kız arkadaş... Bölük pörçük aile ziyaretleri... Annesinin son nefesini verdiği hastane odası... Babasının öldüğü Zürih'teki nemli, sarımsak kokulu daire... İngiltere'de bir yerlerde yaşayan kızından gelen mektup...

Soluk soluğa kalıyor. Elli yaşında artık. Yatağına uzanıyor, hayatını hatırlamaya çalışıyor, çocukluğundan kalma, anne ve babasıyla birlikte plajda otururken çekilmiş fotoğrafa bakıyor.

17 Haziran 1905

Bern'de Salı sabahı. Marktgasse'nin sosis parmaklı fırıncısı, veresiye borcunu ödemeyen bir kadına, kadın son aldığı ekmeği sessizce torbasına koyarken el-kol sallayarak bağılıyor. Fırının önünde patenli bir çocuk, birinci kat pencerelerinden birinden atılmış bir topu kovalıyor, patenler taş sokakta takırdıyor. Marktgasse'nin doğu ucunda, sokağın Kramgasse'yle birleştiği yerde bir adamla bir kadın, bir dükkân kemerinin gölgesinde birbirlerine sokulmuşlar. Kollarının altında gazeteleriyle iki adam, sohbet ederek geçiyor. Üç yüz metre güneyde bir çalibülbülü Aare üzerinde tembelce dolanıyor.

Duruyor dünya.

Fırıncının ağzı lafının ortasında açık kalıyor. Çocuk sokağın ortasında, bir ayağı arkada, top havada duruyor. Dükkân kemerinin gölgesindeki adamla kadın birer heykele dönüşüyor. Diğer iki adam da heykellere dönüyorlar; sohbetleri sanki pikabın iğnesi kaldırılmış gibi kesiliveriyor. Kuş nehrin üstünde, havada, bir sahne aksesuarı gibi asılı kalıyor.

Bir mikro-saniye sonra dünya tekrar hareketleniyor.

Fırıncı hiçbir şey olmamış gibi kalay çekmeye devam ediyor. Çocuk topun peşinden gidiyor. Adamla kadın iyice birbirlerine sokuluyorlar. Diğer iki adam et fiyatlarını tartışmaya devam ediyorlar. Kuş, kanatlarını çırpıyor ve Aare üzerinde uçmaya devam ediyor.

Birkaç dakika sonra dünya gene duruyor. Sonra yine başlıyor. Duruyor. Başlıyor.

Hangi dünya bu peki? Bu dünya, zamanın süreğen olmadığı bir dünya. Bu dünyada zaman, devamsız. Zaman sinir liflerinden bir uzam burada: uzaktan bakınca tek parça ve süreğen duruyor ama yaklaşıncı lifler arasında mikroskobik boşluklar bulunduğu, kesintililiğı hemen görülüyor. Sinirsel akım bir zaman parçası boyunca akıyor, aniden duruyor, duraklıyor, boşluğu sıçrayarak aşılıyor ve bir sonraki parçada akışına devam ediyor.

Zamandaki kopukluklar öylesine küçük ki tek bir kayıp zaman parçasının saptanabilmesi için tek bir saniyenin bin defa büyütölüp bin parçaya bölünmesi ve her bir parçanın bin defa daha bölünmesi gerekiyor. Zamandaki kopukluklar öyle minik, öyle minik ki parçalar arasındaki boşlukları fark etmek, algılamak neredeyse imkânsız. Zamanın her yeniden başlayışında yeni dünya tıpkı eskisi gibi görünüyor. Bulutların hareketleri ve konumları, kuşların rotaları, sohbetlerin gidişatları, düşünceler, hepsi tıpatıp aynı.

Zaman parçaları birbirlerine neredeyse kusursuz uyuyor uymasına ama tamamen kusursuz değiller. Arada çok ufak kaymalar yaşanıyor. Mesela Bern’de bu Salı, yirmili yaşlarının sonlarında bir erkekle bir kadın, Gerberngasse’deki bir sokak lambasının altında duruyorlar. İki ay önce tanışmışlar. Erkek, kadına sırılsıklam âşık ama bir önceki sevgilisi tarafından aniden terk ediliverdiğinden aşktan korkuyor. Bu sefer emin olmak zorunda. Kızın yüzünü inceliyor, sessizce gerçek duygularını yakalamaya uğraşıyor, ufacık bir işaret, minnacık bir kaş kaldırış, azıcık yanak kızarması, gözlerde nem arıyor.

Aslında kız da onu seviyor ama kelimelere dökemiyor aşkını. Korkusundan bihaber, gülümsemekle yetiniyor. Sokak lambası altında dikilirlerken zaman duruyor ve yeniden başlıyor. Sonrasında kafalarının duruşları tıpatıp aynı; kalp atışlarında değışiklik yok. Ama kızın zihninin ta derinlerinde, daha önce orada bulunmayan bir düşünce beliriveriyor. Bu yeni düşünceye, bilinçaltına uzanıyor ve uzanırken gülümsemesine bir boşluk peçesi iniyor. Bu minnacık tereddüt çok ama çok yakından bakılmadıkça görülecek gibi değil ya, adamın dikkatinden kaçmıyor ve gördüğünü işarete sayıyor. Kıza bir daha görüşmeyeceklerini söylüyor, Zeughausgasse’deki ufak dairesine dönüyor ve Zürih’e taşınıp amcasının bankasında çalışmaya karar veriyor. Kız, Gerberngasse’deki sokak lambasının altından ağır adımlarla evine dönerken neden aşkının karşılıksız kaldığını merak ediyor.

Ara

Einstein ile Besso, nehirde demirlemiş ufak bir balıkçı teknesinde oturuyorlar. Einstein piposunu tütürüp oltasını salarken Besso peynirli sandviçini dişliyor.

Einstein’la daha önce hiç balığa çıkmamış Besso, “Böyle Aare’nin ortasında durup bir şeyler

yakalar mısın genelde?” diye soruyor.

Oltasını salmaya devam eden Einstein, “Hiç yakalamadım,” diyor.

“Belki kıyıya daha yakın, şu sazların orada durmalıyızdır.”

“Olabilir,” diyor Einstein. “Orada da hiç balık tutamamıştım. Var mı çantanda başka sandviç?”

Besso Einstein’a sandviç ve bira uzatıyor. Bu Pazar öğleden sonrasında arkadaşıyla birlikte gelmeyi teklif ettiği için biraz vicdan azabı çekiyor. Einstein’ın düşünebilmek için yalnız başına balığa çıkmayı planladığını biliyor.

“Ye,” diyor Besso. “Bunca balık tuttuktan sonra mola lazım sana.”

Einstein kamış oltayı Besso’nun kucığına bırakıp yemeye koyuluyor. Konuşmuyorlar. Ufak, kırmızı bir motor geçiyor yanlarından, kayıkları sallanıyor.

Yemek bitince sırtüstü uzanıp bakışlarını göğe çeviriyorlar. Bugünlük balık tutmaktan vazgeçiyor Einstein.

“Bulutlarda neler görüyorsun, Michele?” diyor Einstein.

“Çatık kaşlı bir adamı kovalayan bir keçi görüyorum.”

“Gerçekçi adamsın, Michele.” Einstein bulutları seyrediyor ama akli projesinde. Besso’ya düşlerinden bahsetmek istiyor ama bir türlü lafı açamıyor.

“Zaman kuramını halledeceksin bence,” diyor Besso. “Hallettiğindeyse balığa çıkacağız ve bana anlatacaksın. Meşhur olunca ilk bana, bu kayıkta anlattığını hatırlayacaksın.”

Einstein gülüyor, bulutlar kahkahasıyla sarsılıyor.

18 Haziran 1905

Roma’nın merkezindeki bir katedralden on bin kişilik bir insan sırası, dev bir saatin yelkovanı misali dışarı, kentin sınırlarına ve ötesine uzanıyor. Ancak bu sabırlı ziyaretçilerin yönü dışa değil, içeri doğru. Zaman Tapınağı’na girmek, Büyük Saat’in önünde eğilmek için sıra bekliyorlar. Bu mabedi ziyaret için uzaklardan hatta başka ülkelerden gelmişler. Tertemiz sokaklarda sürünürcesine yavaş ilerleyen sırada sessizce bekliyorlar. Bazıları dua kitaplarını okuyor. Kimilerinin kucaklarında

çocukları var. Bazıları incir yiyor ya da su içiyor. Beklerlerken zamanın geçtiğinin farkında değilmiş görünüyorlar. Saatlerine bakmıyorlar çünkü saatleri yok. Çan seslerini duymuyorlar çünkü çan kuleleri yok. Zaman Tapınağı'ndaki Büyük Saat dışında her türlü saat yasak.

Tapınağın içinde on iki ziyaretçi, Büyük Saat'in etrafında çember oluşturmuşlar; her ziyaretçi metal ve camdan devasa kadranda bir saati belirleyen yerde duruyor. Çemberin içindeyse on iki metre yüksekte sallanan bronz bir sarkaç mum ışıklarında parıldıyor. Ziyaretçiler sarkacın her sallanışıyla, zamanın her ölçülen artışıyla bir ilahi okuyor. Ziyaretçiler yaşamlarından eksilen her dakikayla bir ilahi okuyor. Adakları, sunuları bu...

Büyük Saat'te bir saat geçirdikten sonra ziyaretçiler çıkıyor, on iki yeni ziyaretçi büyük kapıdan içeri alınıyor. Bu işlem yüzlerce yıldır sürüyor.

Çok, çok uzun zaman önce, Büyük Saat'ten önce, bu dünyada zaman göksel kütlelerdeki değişimlerle, gece gökyüzünde yıldızların yavaşça geçişiyle, güneşin rotası ve ışıktaki değişikliklerle, Ay'ın doğup batışıyla, gelgitlerle, mevsimlerle ölçülürmüş. Zaman ayrıca kalp atışlarıyla, rehavet ve uykunun ritimleriyle, acıkmanın başlamalarıyla, kadınların âdet döngüleriyle, yalnızlığın süresiyle de ölçülürmüş. Derken İtalya'nın ufak bir kasabasında ilk mekanik saat yapılmış. İnsanlar önce büyülenmiş, ardından dehşete kapılmışlar. Zamanın geçişini, arzu kapsamını çizen yerleşik pergel-cetvel geometrisini nicelleştiren, bir yaşamın anlarını tamı tamına ölçen, insan elinden çıkma bir icatla karşı karşıyaymışlar çünkü. Bu icat büyü, katlanılmaz, doğaya aykırı gelmiş insanlara. Gelmiş gelmesine ama saat denen bu şey, görmezden gelinememiş bir türlü. Aksine tapılacak bir şeymiş. Saati yapanı Büyük Saati yapmaya ikna etmişler. Ardından saatçi öldürülmüş ve diğer tüm saatler imha edilmiş. Derken kutsal ziyaretler başlamış.

Şu anda, kimi yönlerden bakıldığında hayat, Büyük Saat öncesindeki gibi devam ediyor. Sokaklar çocuk kahkahalarıyla kıvılcımlanıyor. Aileler isli et yiyip bira içmek için bir araya geliyor. Kızlarla oğlanlar utangaçça kesiyor birbirlerini. Ressamlar resimleriyle ev ve binaları süslüyor. Filozoflar düşünüyor... Ama işte, her nefeste, her bacak bacak üstüne atışta, her romantik arzuda akıla takılı kalan ufacık bir yamru yumruluk var. Ne denli ufak olursa olsun hiçbir eylem özgür değil artık. Herkes Roma'nın merkezinde sallanan, çark ve dişlilere büyük özenle bağlanmış devasa bir bronz sarkacın yaşamlarını ölçtüğünü biliyor çünkü. Ve herkes günün birinde yaşamının gevşek aralıklarıyla yüzleşeceğini, Büyük Saat'i ziyaret edeceğini biliyor. Herkes Zaman Tapınağı'na gitmek zorunda...

Haliyle her gün, her günün her saati Roma'nın merkezinden dışına, Büyük Saat önünde eğilmeyi bekleyen ziyaretçilerden mürekkep bir kuyruk, bir sıra uzanıyor. Sessizce bekliyor, çocuklarını kucaklıyor, dua kitaplarını okuyorlar. Sessizce bekliyorlar beklemesine ama içlerinde öfke

fokurduyor. Ölçülmemesi gerekenin ölçülüşüne bakmak zorundalar çünkü. Dakikaların ve yılların tamı tamına geçişine bakmak zorundalar çünkü. Kendi mucitliklerinin ve cüretkârlıklarının tuzağına düşmüşler. Bedeliyse yaşamları.

20 Haziran 1905

Bu dünyada zaman yerel bir olay. Birbirlerine yakın iki saat neredeyse aynı hızla tıkırdıyor. Ama birbirlerinden uzak iki saat farklı hızda tıkırdıyor ve birbirlerinden uzaklaştırıldıkça fark büyüyor. Saatler için geçerli olan aynı zamanda kalp atış hızları, soluk alp verişler, otları okşayan rüzgâr için de geçerli. Bu dünyada zaman, farklı mekânlarda farklı hızda akıyor.

Ticaret zamansal birlik gerektirdiğinden bu dünyada kentler arasında ticaret yok. Kentler birbirlerinden kopuk. Bern’de bin İsviçre frangını saymak on dakika sürerken, Zürih’te bir saat sürüyorsa bu iki kent arasında nasıl ticaret yapılabilir zaten? Haliyle her kent bir ada bu dünyada. Her kent kendi erik ve kirazını, kendi sığır ve domuzunu yetiştirmek, her kent kendi fabrikasını kurmak zorunda. Her kent kendi başına yaşamaya mecbur bu dünyada.

Ara sıra gezginin biri, tutup bir kentten diğerine gidiyor. Kafası karışıyor, şaşakalıyor mu peki? Bern’de saniyeler süren, Fribourg’da saatler ya da Lucerne’de günler sürebilir sonuçta. Bir yerde bir yaprak ağaçtan düşene kadar başka bir yerde çiçek açabilir, bir yerde göğün gürlediği süre içinde iki insan başka bir yerde âşık olabilir, bir yerde bir çocuk büyüyüp adam olana kadar başka bir yerdeki yağmur damlası pencereden aşağı süzülüşünü tamamlayamayabilir. Ama gezgin bu uyuşmazlıkların farkına varmıyor. Bir bölgesel zamandan diğerine yolculuk ederken bedeni yerel zamana uyum sağlıyor. Kalbin her atışı, sarkacın her sallanışı, karabatağın her kanat açışı hep birlikte ahenk içindeyse gezgin yeni bir zamansal bölgeye geçtiğini nasıl bilebilir zaten? İnsani arzuların sürati bir gölcükteki dalgaların hareketiyle aynı oransallığı korursa bir şeylerin değiştiğini nereden anlayabilir?

Gezgin ancak yola çıktığı kentten birileriyle iletişime geçtiğinde yeni bir zaman bölgesine girdiğini anlıyor. Giyim mağazasının büyük ölçüde gelişip şubeler açtığını veya kızının büyüyüp yaşlandığını ya da evden çıkarken komşu kadının söylediği şarkıyı daha yeni bitirdiğini o zaman öğreniyor. Mekân kadar zaman da değiştirdiğini ancak o zaman anlıyor. Yani hiçbir gezgin, hiçbir yolcu başladığı yere geri dönmüyor.

Kimileri yalıtılmışlığa bayılıyor. Kentimiz kentlerin en müthişi; niye başka kentlerle bağ kuralım, işbirliğine gidelim, diyorlar. Hem hangi ipek kendi fabrikalarınınkinden yumuşak, hangi sığırlar kendi çayırılarımızın sığırlarından güçlü, hangi saatler kendi atölyelerimizden çıkanlardan kaliteli olabilir, diyorlar. Böyleleri sabahları güneş dağların ardından yükselirken balkonlarına çıkıyor ve kentlerinin

ötesine asla bakmıyor.

Kimileriye temas istiyor. Kentlerine nadiren uğrayanları bitmek tükenmek bilmeyen sorulara boğuyor, gittiği yerleri, başka günbatımlarının renklerini, konuşulan dilleri, kur âdetlerini, icatları soruyorlar. Kimi zaman bu meraklılardan biri hepsini kendi görme kararı alıyor, diğer kentleri keşfe çıkıyor ve bir gezgin oluveriyor. Asla dönmüyor geri.

Zamanın yerel olduğu bu yalıtılmışlık dünyası, kentlerin harmanlanması olmadan yaşam bin farklı şekilde gelişebileceğinden muazzam bir yaşam çeşitliliği yaratıyor. Bir kentte insanlar iç içe yaşarken bir diğerinde apayrı yaşayabiliyor. Bir kentte insanlar düşmanlarının ardından yas tutabilirken bir başkasında dost-düşman kavramları hiç olmayabiliyor. Bir kentte insanlar yürümeyi yeğlerken bir diğerinde icat ettikleri tuhaf araçlara binebiliyorlar. Bunca çeşitlilik ve ötesi birbirlerine sadece yüz kilometre mesafedeki kentlerde gerçekleşiyor. Her dağın, her nehrin ötesinde bambaşka hayatlar yatıyor. Ve bu hayatlar birbirleriyle konuşmuyorlar. Hiçbir şey paylaşmıyor. Birbirlerini beslemiyor, geliştirmiyorlar. Yalıtılmışlığın yol açtığı bolluk, aynı yalıtılmışlıkla kısıtlanıyor.

22 Haziran 1905

Agassiz Lisesi'nde mezuniyet günü. Beyaz gömlek ve kahverengi kravatlı yüz yirmi yedi oğlan, okul müdürü isimleri okurken mermer basamaklara dizilmiş, tepede güneş, kımıldanarak dikiliyor. Avluda kiminin bakışları yerde, kimi uyuklayan ebeveyn ve akrabalar, gönülsüzce dinliyor. Okul birincisi konuşmasını tekdüze bir sesle yapıyor. Madalyasını alırken hafifçe gülümsüyor ve törenden sonra madalyasını çalılığa atıyor. Kimse kutlamıyor okul birincisini. Oğlanlar, anaları, babaları, kardeşleri Amthausgasse veya Aarstrasse'deki evlerine kayıtsız adımlarla gidiyor ya da öğle yemeğinin ardından Bahnhofplatz yakınlarındaki banklarda pinekliyor, vakit öldürmek için kâğıt oynuyor, şekerleme yapıyorlar. Tören giysileri katlanıp bir başka vesilede kullanılmak üzere kaldırılıyor. Yaz sonunda oğlanların bazıları Bern veya Zürih'te üniversiteye yazılıyor, bazıları babalarının dükkânlarında çalışmaya başlıyor, bazılarıysa Almanya veya Fransa'ya, iş aramaya gidiyor. Tüm bunlar bir sarkacın ileri geri sallanışı misali, her hamlesi zorunlu bir satranç müsabakası misali mekanik bir kayıtsızlıkla gerçekleşiyor.

Bu dünyada gelecek sabit çünkü.

Zamanın akışkan olmadığı, olaylara yol açmadığı bir dünya burası. Bu dünyada zaman kemik misali kaskatı; öne ve arkaya doğru sonsuz uzanıyor, geçmiş kadar geleceği de fosilleştiriyor. Bu dünyada her eylem, her düşünce, rüzgârın her nefesi, kuşların her uçuşu tamamen, ebediyen belirli.

Stadttheater’ın büyük salonunda bir balerin, sahneye çıkıyor ve havalanıyor. Bir an havada asılı kalıyor, ardından yere iniyor. Sıçra, çırp, sıçra. Bacaklar makasa geçiyor, çırpılıyor; kollar yay çizerek açılıyor. Sırada dönüş var; sağ bacak geriye, dördüncü konuma geçiyor, ayağı öne itiyor, kollar dönüşü hızlandırmak üzere devreye giriyor. Balerin kusursuz. Bir saat adeta... Dansını yaparken sıçramalarından birinde bir parça süzulebileceğini düşünüyor ama süzulemiyor çünkü hareketleri kendinin değil. Bedeninin yerle veya uzamla her etkileşimi santimin milyonda birine kadar önceden belirlenmiş. Süzölmeye yer yok. Süzölmek hafif bir kesinsizliğe işaret edecek ama kesinsizlik söz konusu değil. Haliyle kaçınılmaz saat hassaslığında hareket ediyor, beklenmedik hiçbir sıçrama yapmıyor, yere tamı tamına basıyor, planlanmamış hiçbir adımı düşlemiyor.

Geleceği sabitlenmiş dünyada yaşam odalarla bezeli sonsuz bir koridor: her anda bir oda aydınlanıyor; bir sonraki oda karanlık ama hazır. Kişi odadan odaya geçiyor, aydınlanmış odaya, o ana bakıyor, ardından yoluna devam ediyor. Bir sonraki odayı bilmiyor ama odayı değiştiremeyeceğini biliyor. Bu dünyada kişi, kendi hayatının seyircisi.

Kochergasse’deki eczanede çalışan kimyager, öğle tatilinde kentte dolaşıyor. Marktgasse’deki saatçinin vitrinine bakıyor, yanındaki fırından bir sandviç alıyor, koruluk ve nehir yönüne devam ediyor. Arkadaşına borcu var ya, kendine hediye almayı yeğliyor. Yeni paltosuna hayran yürürken arkadaşına borcunu seneye ödeyebileceğine ya da belki hiç ödemeyeceğine karar veriyor. Kim ayıplayabilir bu adamı? Geleceğin sabitlendiği dünyada doğru ile yanlış olamaz çünkü. Doğru ile yanlış seçme özgürlüğü gerektirir ama herhangi bir eylem zaten seçilmişse, seçme özgürlüğü yok demektir. Geleceğin sabitlendiği dünyada sorumluluk yoktur; odalar zaten hazırlanmıştır. Kimyager, Brunngasshalde’yi geçen patika boyunca bunları düşünüyor ve ormanın nemli havasını içine çekiyor. Kararından öyle memnun ki yarım ağız gülümsüyor neredeyse. Serin nemli havayı içine çekiyor ve istediğini yapmakta özgür, özgürlükten yoksun bir dünyada özgür olmaktan mutluluk duyuyor.

25 Haziran 1905

Pazar, öğleden sonra. Pazar giysilerine bürünmüş, Pazar yemeğiyle tıka basa dolu insanlar Aarstrasse’de geziniyor, nehrin mırıltısına eşlik ederek usulca konuşuyor. Dükkânlar kapalı. Üç hanım vitrinlere bakmak, afişleri, reklâmları okumak için durarak, sessizce Marktgasse’de dolaşıyor. Bir meyhaneci basamakları süpürüyor, oturup gazetesini okuyor, kumtaşı duvara yaslanıp gözlerini kapıyor. Uyuyor sokaklar. Sokaklar uyuyor ve bir kemanın nameleri geziniyor havada.

Masasında kitaplar yığılı bir odada gençten bir adam; ayakta keman çalıyor. Seviyor kemanını. Yumuşacık bir melodi çalıyor. Çalarken pencereden aşağı, sokağa bakıyor ve birbirlerine sokulan bir

çifti fark ediyor; kapkara gözleriyle çifte, ardından uzaklara bakıyor. Dimdik duruyor. Tek hareket müziği; müziği odayı dolduruyor. Dimdik duruyor ve aşağıdaki odada bulunan karısıyla henüz bebek oğlunu düşünüyor.

Adam kemanını çalarken bir başka, tıpatıp aynı bir adam bir odanın ortasında duruyor ve kemanını çalıyor. Bu adam da pencereden aşağıdaki sokağa bakıyor, birbirlerine sokulan bir çift görüyor, uzaklara bakıyor, oğluyla karısını düşünüyor. O çalarken üçüncü bir adam ayakta, kendi kemanını çalıyor. Dördüncü ve beşincisi de var. Odalarında ayakta keman çalan genç adam sayısı sonsuz. Ve bu saat, genç adamların ayakta keman çaldıkları bu saat tek bir saat değil, pek çok saat. Zaman iki ayna arasındaki ışık gibi çünkü. Zaman durmadan yansıyarak sonsuz imge, sonsuz melodi, sonsuz düşünce üretiyor.

Burası, sayısız kopyalar dünyası.

Birinci adam düşünürken diğerlerini hissediyor. Kedinin binlerce defa tekrarlandığını, kitap dolu odanın binlerce defa tekrarlandığını hissediyor. Düşüncelerinin tekrarlandığını hissediyor. Terk etmeli miyim karımı? Ya üniversite kütüphanesinde masasının ardından baktığı o an? Gür kara saçları? Ama hangi rahatlığı sundu bana? Keman çaldığım şu saten başka ne zaman kendi başıma bıraktı beni?

Hissediyor diğerlerini. Defalarca tekrarlandığını, odanın defalarca tekrarlandığını, düşüncelerinin defalarca tekrarlandığını hissediyor. Tekrarların hangisi kendine ait? Hangisi gerçek kimliği, gelecekteki kendisi? Terk etmeli mi karısını? Ya üniversite kütüphanesindeki o an? Hangi rahatlığı sundu peki? Keman çaldığı şu saten başka ne zaman kendi başına bırakmıştı? Düşünceleri her kopyası arasında binlerce defa yansıyıp geri geliyor, her yansımada, her geri gelişte zayıflıyor. Terk etmeli mi karısını? Hangi rahatlığı sundu peki? Ne zaman kendi başına bırakmıştı? Düşünceleri soruları ya da nedenlerini unutana kadar silikleşiyor. Hangi yalnızlık? Boş sokağa bakıyor ve çalıyor kemanını. Müziği süzülüyor, odayı kaplıyor ve sayısız saatlerden ibaret saat geçtiğinde sadece müziği hatırlıyor.

27 Haziran 1905

Orta yaşlı bir adam her Salı Bern'in doğusundaki taş ocağından Hodlerstrasse'deki duvarcıya taş getiriyor. Evli; büyüüp yuvadan uçmuş iki çocuğu ve Berlin'de yaşayan veremli bir kardeşi var. Dört mevsimin dördünde de gri bir yün palto giyiyor, geç saatlere kadar taş ocağında çalışıyor, karısıyla akşam yemeğini yiyip yatıyor ve Pazar günleri bahçesiyle uğraşıyor ve Salı sabahları kamyonuna taş yükleyip kente iniyor.

Geldiğinde Marktgasse’de durup un ve şeker alıyor. Aziz Vincent’in arka sıralarından birinde sessizce yarım saat oturuyor. Postaneye uğrayıp Berlin’e mektup yolluyor. Ve sokakta yürürken bakışlarını hep yere çeviriyor. Tanıyanlar göz göze gelmeye veya selam vermeye çabalıyor. Bir şeyler mırıldanıyor ve yoluna devam ediyor. Taşlarını Hodlerstrasse’de teslim ederken bile duvarcı ustasının gözlerine bakamıyor. Bakışlarını kaçırıyor, ustanın dostane sohbetine duvara bakarak karşılık veriyor, taşları tartılırken bir kenara çekilip bekliyor.

Kırk sene evvel Mart ayında bir öğleden sonra sınıfta altına etmiş. Tutamamış. Sonrasında yerinden kalkmamaya çalışmış ya, diğer çocuklar yerdeki birikintiyi görmüşler ve yerinden kaldırıp sınıfta gezdirmişler. Pantolonundaki ıslak lekeyi gösterip alay etmişler. O gün günışığı pencereden bembeyaz girip sınıfın tahta panellerine akan süt gibiymiş. Kapının yanındaki askıda yirmi dört ceket asılıymış. Karatahtada tebeşirle Avrupa’nın başkentleri yazılıymış. Sıraların kapakları ve çekmeceleri varmış. Sırasının sağ üst köşesinde “Johann” adı kazılıymış. Duvar saatinin kocaman kırmızı akrebiyle yelkovanı iki on beşi gösteriyormuş. Çocuklar peşinden ıslak pantolonuyla koşturup alay etmiş, “Çişli bebek, çişli bebek!” diye bağırılmışlar.

Bu hatıra hayatına dönüşmüş. Sabahları kalktığında hep altına kaçırın çocuk olmuş. Sokakta insanlar yanından geçtiğinde pantolonundaki ıslak lekeyi gördüklerini düşünmüş. Hep pantolonuna ve uzaklara bakmış. Çocukları ziyaretine geldiğinde odasından çıkmamış, hep kapı aralığından konuşmuş. Çişini tutamayan çocukmuş hep.

Ama nedir geçmiş? Geçmişin kesinliği bir yanılsamadan ibaret olamaz mı? Geçmiş, bir çiçek dürbünü, aniden çıkan her meltemle kımıldanan bir imgeler düzeni, bir kahkaha, bir düşünce olabilir mi? Ve kımıldanma, salınma, değişim her yerdeyse, nasıl bilebiliriz?

Geçmişlerin değiştiği dünyada taşçı bir sabah uyanıyor ve artık çişini tutmayan çocuk olmuyor. Mart ayındaki o öğleden sonra çoktan geçip gitmiş ve artık herhangi bir öğleden sonra haline gelmiş oluyor. O unutulmuş öğleden sonrada sınıfta oturmuş, öğretmen kaldırıncı ezberini okumuş, okul çıkışında diğer çocuklarla paten kaymaya gitmiş. Şimdi bir taş ocağı sahibi. Dokuz takım elbisesi var. Karısına kaliteli porselen takımlar alıyor; birlikte Pazar öğleden sonraları uzun yürüyüşlere çıkıyorlar. Amthausgasse ve Aarstrasse’deki arkadaşlarına uğruyor, gülümsüyor, ellerini sıkıyor. Casino’daki konserlere maddi destek sağlıyor.

Bir sabah uyanıyor ve...

Güneş kent üzerinde yükselirken on bin insan esneyerek kızarmış ekmeklerini yiyip kahvelerini içiyor. On bin insan Kramgasse’nin tonozlu dükkânlarını dolduruyor, Speichergasse’de işe gidiyor, çocuklarını parka götürüyor. Hepsinin anıları var. Çocuğunu sevemeyen bir baba, her daim kazanan bir birader, harika öpüşen bir sevgili, sınavda kopya çekiş, taze yağmış kardan yayılan dinginlik, bir

şiiirin yayımlanışı... Geçmişlerin değıştiğı dünyada bu anların hepsi rüzgârda savrulan buğday tanelerinden, uçuşan düşlerden, bulutlardaki şekillerden ibaret. Yaşanmış olaylar gerçekliğı yitiriyor, bir bakışla, bir fırtınayla, bir geceyle değışiyor. Zamanla geçmiş hiç kalmıyor. Ama kim bilebilir? Güneş Bern Alpleri üzerinde ışıldar, dükkâncılar kepenklerini açarken şarkılar mırıldanır ve taşçılar kamyonlarını yüklemeye başlarken geçmişin bu an kadar katı olmadığını kim bilebilir?

28 Haziran 1905

“Kes artık tıkmayı,” diyor nine oğlunun omzuna vurarak. “Benden önce öleceksin; gümüşlerime bakacak kimse kalmayacak.” Ailece Aare kıyısında, Bern’e on kilometre mesafede, piknikteler. Kızlar yemeklerini bitirmiş, bir ladinin etrafında kovalamaca oynuyorlar. Sonunda başları dönüyor, otlara yığılıyor, bir an öylece kalıyor, ardından yuvarlanmaya başlıyorlar ve başları gene dönüyor. Oğul ve aşırı şişman karısı ve nine bir örtü üstünde oturuyor, salam, peynir, ekmek, hardal, üzüm ve çikolatalı pasta yiyorlar. Nehirden hafif bir meltem esiyor, tatlı yaz havasını içlerine çekiyorlar. Oğul pabuçlarını çıkarıyor, parmaklarını otlara gömüyor, kıvırıyor.

Birden bir kuş sürüsü geçiveriyor üstlerinden. Adam fırlıyor ve pabuçlarını giymeye vakit harcamadan peşlerinden koşuyor. Tepenin ardında yitiyor gözden. Çok geçmeden başkaları, kuşları kentten görenler geliyor.

Kuşlardan biri, bir ağaca tünüyor. Bir kadın ağaca tırmanıyor, kuşu yakalamak için uzanıyor ama kuş derhal daha yüksek bir dala sıçırıyor. Kadın biraz daha tırmanıyor, dikkatle bir dala oturup tekrar uzanıyor. Kuş hemen aşağıdaki dala atlıyor. Kadın ağaçta çaresiz çabalarken bir başka kuş tohum didiklemek için yere konuyor. İki adam, ellerinde kocaman bir kavanozla arkasından, sessizce yaklaşıyor. Ama kuş çok hızlı; derhal havalanıp sürüye katılıyor.

Kuşlar kente yöneliyor. Aziz Vincent’in papazı çan kulesinde, kuşları kemerli pencereden içeri girmeye kandırmaya uğraşıyor. Kleine Schanze bahçelerindeki yaşlı bir hanım kuşların bir anlığına çalılardan birine tünediklerini fark ediyor. Çan şekilli kavanozu elde, yavaşça yaklaşıyor; bir taneciğini dahi yakalayamayacağını anlıyor, kavanozu yere atıyor ve ağlamaya başlıyor. Düş kırıklığı yaşayan tek kişi değil bu kadın. Herkes, her kadın ve erkek bir kuş peşinde...

Çünkü bu bülbül sürüsü, zamanın ta kendisi.

Zaman bu kuşlarla kanat çırpıyor, kıpırdanıyor, sıçırıyor. Bu bülbüllerden biri kavanoza kapatıldığında zaman duruyor. An, beraberinde tüm insanlar, ağaçlar ve toprakla donuyor.

Nadiren yakalanabiliyor bu kuşlar. Çocuklar kuşları yakalayacak hıza sahipler ama zamanı durdurma arzusundan yoksunlar. Çünkü zaman çocukların nazarında zaten ağır ilerliyor. Andan ana koşuyor, gelecek doğum günleri ve yılbaşlarını heyecanla bekliyor, hayatlarının gerisi için sabırsızlanıyorlar. Yaşlılarsa zamanı durdurmayı delicesine istiyor ama kuş yakalayamayacak kadar yavaşlar. Çünkü yaşlıların nazarında zaman çok daha hızla geçiyor. Kahvaltı masasında çay içilen ya da torunlardan birinin kazağını bir türlü çıkaramadığı veya kış güneşinin karda yansıyarak odayı ışıkla doldurduğu öğleden sonralardan tek bir anı yakalamanın özlemiyle yanıp tutuşuyorlar. Ama çok yavaşlar. Zamanın erişimlerinin ötesine sıçrayarak uçup gidişini izlemeye mecburlar.

Bir bülbülün yakalandığı nadir durumlarda, yakalayanlar donakalan anın hazzına boğuluyor. Ailelerin ve dostların tamı tamına yerlerini bilmenin, yüz ifadelerinin, bir ödülü alışın veya aşkın yakalanıp kapatılıvermiş mutluluğunun, tarçın ya da zambağın ele geçirilivermiş kokusunun tadına varıyorlar. Yakalayanlar donakalmış anın mutluluğunu, tadını yaşıyor, yaşıyor ama çok geçmeden bülbülün ölmeye başladığını, şarkısının sessizliğe gömüldüğünü, yakalanan anın kuruyup buruştuğunu ve öldüğünü keşfediyorlar.

Kapanış

Uzaklarda bir saat kulesi sekizi vuruyor. Genç patent memuru kafasını masasından kaldırıyor, kalkıyor, geriniyor ve pencereye gidiyor.

Dışarıda kent uyanmış artık. Bir karı-koca, kadın kocasına sefertasını verirken tartışıyor. Zeughausgasse'deki liseye yürüyen bir grup delikanlı, bir futbol topunu birbirlerine atıyor ve heyecanla yaz tatilinden konuşuyor. İki kadın, ellerinde boş alışveriş torbaları, hızlı adımlarla Marktgasse'ye gidiyor.

Çok geçmeden kıdemli patent memurlarından biri geliyor, doğrudan masasına yerleşiyor ve hiçbir şey demeden çalışmaya girişiyor. Einstein dönüp köşedeki saate bakıyor. Sekizi üç geçiyor. Eli cebine gidiyor, cebindeki bozukluklarla oynuyor.

Sekreter sekizi dört geççe geliyor. Einstein'ı elinde notlarıyla görüyor, gülümsüyor. Boş zamanlarında pek çok makalesini daktilo etmiş ve Einstein her seferinde istediği ücreti memnuniyetle ödemiş. Arada bir-iki espri yapmakla birlikte sessiz, sakın bir adam; sekreter hoş buluyor Einstein'ı.

Einstein notlarını, zaman kuramını veriyor kıza. Saat sekizi altı geçiyor. Masasına ilerliyor, yığılı dosyalara bakıyor, raflardan birine gidiyor, bir defter alıyor. Dönüyor, tekrar pencereye gidiyor. Hava, Haziran sonu için alışılmadık ölçüde açık. Karşıdaki bir apartmanın üzerinden uçları beyaz,

lacivert Alp doruklarını görölüyor. Daha yukarıdaysa minnacık bir siyah nokta, bir kuş gökte yavaş daireler çiziyor.

Einstein masasına dönüyor, bir an oturuyor, ardından tekrar kalkıp pencereye gidiyor. Bomboş geliyor içi Einstein'a. Ne patentleri gözden geçirmek ne Besso'yla konuşmak ne de fizik düşünmek istiyor. Bomboş geliyor içi Einstein'a; ilgisiz bakışlarla Alpleri ve minnacık kara noktayı seyrediyor.

Alan Lightman

1948 yılında Tennessee'nin Memphis kentinde doğan Alan Lightman, Princeton Üniversitesi'ni bitirdikten sonra California Teknoloji Enstitüsü'nde Teorik Fizik doktorası yaptı. Fizik araştırmaları birçok bilimsel dergide yayınlandı. Birçok bilimsel kitap, iki deneme, bir şiir kitabı ve beş roman yazdı. Einstein'ın Düşleri uluslararası çoksatar mertebesine yükselirken The Diagnosis adlı çalışması da Ulusal Kitap Ödülleri roman kategorisinde finale kaldı. Harvard ve MIT'de (Massachussets Teknoloji Enstitüsü) ders verdi. MIT'de hem sosyal bilimler hem fen bilimlerinde ders vermek üzere atanan ilk profesör olan Lightman ayrıca Kamboçya'da kadınların haklarını ve toplumsal konumlarını güçlendirme üzerine çalışan Harpswell Vakfı'nın kurucu başkanıdır.